

Nieznane karty wielkiej wojny, czyli z działań bojowych lotnictwa austro-węgierskiego – Kaiserliche und Königliche Luftfahrtruppen (K.u.K. Luftfahrtruppen) i rosyjskiego w Galicji Wschodniej latem i jesienią 1914 roku

Działania wojenne doby wielkiej wojny 1914–1918 r. na terenie Galicji są w ostatnich latach tematem aktywnych badań prowadzonych przez międzynarodowy krąg badaczy, w związku z zbliżającą się w 2014 r. 100. rocznicą wybuchu tego międzynarodowego konfliktu. Jednakże w opracowaniach autorów z tego międzynarodowego kręgu, przeważa problematyka działań lądowych zaś problematyka działań lotniczych na Froncie Wschodnim I wojny światowej traktowana jest pobocznie.

Opracowanie poniższe jest próbą zaprezentowania tej właśnie tematyki, szerszej dotąd nieznannej, czyli działań wojennych w trzecim wymiarze nad Galicją Wschodnią [niem. Galizien, węg. Gácsország, cz. Halič, tur. Haliç, rum. Galiția, ros. Галиция – Galicija, ukr. Галичина – Hałuczyna]. Celem autora jest udowodnienie tezy o niedocenianym znaczeniu udziału lotnictwa obu walczących w Galicji Wschodniej stron, którego użycie miało decydujący wpływ na podejmowane decyzje przez c. k. naczelne dowództwo – Armmeoberkommando (AOK) – i rosyjskie naczelne dowództwo – Stawkę.

Koncentracja sił austro-węgierskich skierowanych przeciwko carskiej Rosji (rzut „A”) została zakończona do 23 VIII 1914 r. w następujących rejonach:

- c. k. 1. Armia nad dolnym Sanem (od linii Sanu po Biłgoraj) w składzie: I Korpus krakowski (Galicja – 5. i 46. Dywizje Piechoty [DP]), V Korpus z Pozsony [śl. Bratysława, niem. Preszburg – 14., 33 i 37. DP), X Korpus z Przemyśla [łac. Praemisia, ukr. Перемишль] (Galicja – 2., 24. i 45. DP) i pozakorpuśne związki armijne w tym 12. DP z Krakowa, 3. Dywizja Kawalerii [DK] z Wiednia [niem. Wien] i 9. DK oraz 3 Brygady Piechoty

- [BP] marszowe i 4 Landszturmu ze Lwowa [ukr. Львів (Lwów), ros. Львов (Lwow), niem. Lemberg, łac. Leopoldis, orm. Львов (Lwow)]) – jej zadaniem był atak w kierunku Lublina;
- c. k. 4. Armia od dolnego Sanu do rejonu Przemyśla (na kierunku Józefów–Rawa Ruska [ukr. Рава-Руська, ros. Рава-Русская]) w składzie: II Korpus z Wiednia (Austria – 4., 25. i 13. DP), VI Korpus z Košic [węg. Kassa, łac. Cassovia, niem. Kaschau, cyg. Kasza – Górne Węgry-obecnie Słowacja] – 13. 33. i 37. DP), IX Korpus z Litoměřic [niem. Leitmeritz – Czechy – 10. i 2. DP) i nowo utworzony XVII Korpus (19. DP i 2. BP marszowa) oraz armijne związki pozakorpuśne (w tym: 6. DK z Jarosławia, 10. DK z Budapesztu i 1. BP marszowa) – była ona najsilniejsza i jej zadaniem było miażdżące uderzenie na północ w kierunku Wołynia;
 - c. k. 3. Armia od Przemyśla do rejonu Lwowa (do linii Drohobycz [ukr. Дрогобич]-Bóbrka [ukr. Бібрка]) w składzie: XI Korpus ze Lwowa (Galicja – 30. DP, 1. DP Landwehry i 1. BP marszowa) i XIV Korpus z Innsbrucka (Austria – 3., 8., 44. DP, cesarska Brygada Strzelców) oraz pozakorpuśne związki armijne (w tym 41. DP Honwedów z Budapesztu, 23. DP z Szegedyń, 4. DK ze Lwowa, 2. DK z Pozsony i 11. DK Honwedów z Debreczyna [węg. Debrecen, niem. Debreczin, Debrezin, sł. Debrecín], 2 BP Landszturmu i 3 BP marszowe) – jej zadaniem było odepchnięcie wojsk rosyjskich od granicy i próba ofensywy w kierunku Wołynia;
 - c. k. Grupa Kóvess na wschód od Lwowa (od Bóbrki po rejon Dniestru i Rumunię) w składzie: elementy XII Korpusu (16., 35. i 39. DP) i III Korpusu (6., 28., i 22. DP) oraz pozakorpuśne oddziały (11., 43., 20. DP, 1. 5., 8. DK, 5 BP Landszturmu i 1 BP marszowa) – jej zadaniem miało być utrzymanie pozycji we wschodniej Galicji i zapewnienie łączności z Rumunią – będącą nadal formalnie sojusznikiem c. k. monarchii – oraz wytrwanie aż do przybycia reszty c. k. 2. Armii, której podlegała;
 - c. k. Grupa Kummera w rejonie Krakowa, w składzie: 7. DK z Krakowa, 95. DP Landszturmu z Pragi [cz. Praha, niem. Prag], 106. DP Landszturmu z Ołomuńca [czes. Olomouc, niem. Olmütz] i 100. BP Landszturmu z Pozsony – do tej grupy przydzielono też później ochotnicze oddziały polskie (Legion Zachodni) a zadaniem jej było opanowanie Jury Krakowsko-Częstochowskiej i zapewnienie łączności z sojusznicznym niemieckim korpu-

sem obrony terytorialnej, dowodzonym przez gen. M.W.R. von Woynscha. operującym na Górnym Śląsku¹.

Stawka oceniała siły przeciwnika na 43–47 DP i DK, licząc nie tylko wojska liniowe, ale także BP rezerwowe i pospolitego ruszenia, znał ich podział i spodziewał się uderzenia ofensywnego w kierunku Siedlce–Brześć. Z tego powodu umacniano stale w swych planach siły skierowane przeciw Austro-Węgrom tak, by zgromadzić tam około 54 DP i DK, a z siłami stacjonującej w Besarabii 7. Armii ok. 60 DP i DK. Wojska rosyjskie ugrupowane były w cztery armie połowe:

- 4. Armia złożona początkowo z XIV, XVI i grenadierskiego Korpusu (9 ½ DP i 4 ½ DK), wzmocniona niebawem o XVIII Korpus stacjonująca, pomiędzy Wisłą a Wieprzem;
- 5. Armia złożona z XXV, XIX, V i XVII Korpusu (13 DP i 5 DK), stacjonująca na odcinku od Wieprza po Włodzimierz Wołyński [ukr. Володимир Волинський];
- 3. Armia złożona z XXI, XI, IX, X i III kaukaskiego Korpusu (13 DP i 5 DK) oczekująca przybycia 2 Korpusów i 1 DK, stacjonująca na linii Łuck–Zbrucz;
- 8. Armia złożona z VII, XII, VIII i XXIV Korpusu (11 DP i 4 DK), stacjonująca na linii Zbrucz;
- w Besarabii 7. Armia złożona z rezerwowych 4 DP i 1 ½ DK;
- w rezerwie znajdowały się 6. i 9. Armia w sile 10 DP, nie licząc przybywających kolejno na front 7 Korpusów syberyjskich i turkiestańskich².

Siły rosyjskie na froncie galicyjskim dochodziły do 47 DP, w sile 744 batalionów oraz 18 ½ DK (444 szwadrony) i ok. 3000 dział, czyli przewyższały znacznie c. k. armię o 160 batalionów, 100 szwadronów kawalerii i 900–1000 dział, a po doliczeniu 7. Armii i nadejściu Korpusów z głębi Rosji o dalsze 10–15 DP i DK³. Plan rosyjskiego dowództwa polegał na tym, aby skoncentrowane w Gali-

¹ Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv (dalej – SAW-KA), Manuskripte Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der ruischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der "kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe", zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 1.

² Ibidem, s. 3. F. Forstner (*Twierdza Przemyśl*, Warszawa 2000, s. 99) podaje, że strona rosyjska zmobilizowała 27 Korpusów stacjonujących w europejskiej części imperium oraz 2 Korpusy turkmeńskie i 2 kaukaskie.

³ *Wielka wojna 1914–1918 na postawie najnowszych źródeł. Opracował i zebrał dr Jan Dą-*

cji Wschodniej austriacko-węgierskie armie polowe rozbić poprzez skomasowany, masowy atak i uniemożliwić ich odwrót na Kraków, ewentualnie za Dniestr (4. Armia miała w okolicach Rzeszowa zagrozić drogę do Krakowa; 5. Armia miała przedrzeć się pomiędzy Przemyślem a Lwowem; 3. Armia miała przedrzeć się za Lwów a 8. Armia przedrzeć się pomiędzy Lwów i Dniestr)⁴.

Szef sztabu Generalnego c. k. Armii gen. Franz Conrad von Hötzendorf rozkazał 22 VIII 1914 r. przygotowania do ogólnej ofensywy, której celem było siłami c. k. 1. i 4. Armii osiągnięcie linii Annapol-Frampol-Narol; Grupa Kummera miała przedrzeć się jako osłona lewej flanki (Opoczno-Konskie) na odcinek Wisły Annapol-Jozefów; 3. Armia miała osiągnąć linię frontu Magierów [ukr. Магерів]-Żółkiew [ukr. Жовква/Żowkwa, ros. Жолква/Żołkwa]-Kulików [ukr. Куликів]; Grupa Köves miała zadanie zaatakować wkraczające od wschodu siły nieprzyjaciela a „główną myślą było, aby wraz z grupami Woysrch i Kummer, oraz 1. i 4. armią zaatakować wroga, który przypuszczalnie znajdował się pomiędzy Wisłą i Bugiem”. Gen. F. Conrad von Hötzendorf trzymał się swojej myśli współdziałania z niemieckimi jednostkami, które miały atakować na Siedlce (dla strategicznego rozpoznania przeznaczono 10 DK oraz jednostki lotnicze (Fliegerkompanie 5., 11., 14., 7. 1. 11., 8., i 10.))⁵. Rozpoznanie naziemne przeprowadzone w dniach

*browski, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, cz. I, t. VII, Kraków 1937, s. 160. Rosyjski plan mobilizacyjny przewidywał powołanie pod broń około 5 mln osób, w tym 3 341 000 w wojskach polowych. Wystawiono 37 Korpusów piechoty, 33 DP i 19 rezerwowych BP – łącznie 109 DP i 19 BP, 25 DK i 8 BK oraz 7 172 działa. Korpus rosyjski składał się z 2 DP i pułku Kozaków. Artylerię korpuśną tworzył dywizjon artylerii ciężkiej (dac – dwie baterie), składający się z dział. W skład DP wchodziły dwie BP (po dwa pułki każda). Pp liczył cztery bataliony i oddział karabinów maszynowych. Artylerię dywizyjną tworzyła Brygada Artylerii (BA), złożona z sześciu baterii po osiem dział każda. DK składała się z dwóch BK (po dwa pk) i dak – por. M. Zgórnjak, 1914–1918. *Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, Kraków 1987, s. 236; I. Materniak, *Przemysł 1914–1915*, Warszawa 1994, s. 18. J. Bator (*Wojna galicyjska*, Kraków 2008, s. 43) podaje, że łącznie w skład Frontu Południowo-Zachodniego miały w pierwszej fazie działań wchodzić: 4 armie polowe – 17 Korpusów – 42 DP (w tym 7 rezerwowych), 23 brygady strzelców oraz 16^{1/2} DK. Nieco później, w drugim rzucie Frontu Południowo-Zachodniego, planowano koncentrację 2 armii rezerwowych: 6. i 9. Armii liczących początkowo 10 a po nadejściu Korpusów syberyjskich i turkiestańskich, do 24 DP.*

⁴ SAW/KA, Manuskripte Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der “kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 3.

⁵ Ibidem, s. 2.

15–21 VIII 1914 r. przez jednostki c. k. kawalerii, nie przyniosło poważniejszych wyników, mimo że niektóre DK dotarły dość daleko w głąb terytorium nieprzyjaciela (1. DK zajęła Kamieniec Podolski [ukr. Кам'янець-Подільський, ros. Каменец-Подольский], sięgając na wschód do Rachnówki; 4. DK z Radziechowa doszła poza wołyński Szklin w rejonie Łucka), przynosząc jednak wiadomości ułamkowe i musiały zawracać wobec tężącego oporu przeciwnika, ponosząc znaczne straty (największe poniosła 5. DK pod Satanowem [ukr. Сатанів] wskutek nocnego popłochu). Udało się jednak kawalerii c. k. armii powstrzymanie kawalerii rosyjskiej, która jednocześnie wtargnęła na teren Galicji (w bitwie pod Turynką [ukr. Туринка]; koło Żółkwi 21 VIII 1914 r. zniszczono 1 dywizję kozacką, niestety, stoczona tego samego dnia bitwa kawaleryjska pod Jarosławicami przyniosła spore straty c. k. kawalerii). Najmniej precyzyjne wiadomości przyniosło rozpoznanie na wschód od Zbrucza i wskutek tego c. k. dowództwo do ostatniej niemal chwili nie zdawało sobie należycie sprawy z zagrożenia, jakie groziło zza Zbrucza i lada chwila miało runąć na dwie słabe c. k. armie. Po ukończeniu rozpoznania kawaleryjskiego gen. F. Conrad von Hötzendorf wydał c. k. 1. Armii rozkaz do rozpoczęcia ofensywy za San, a że złożona była ona z Korpusów bliskich rejonowi koncentracji (krakowski, przemyski, pozoński – bratysławski), była najwcześniej gotowa⁶. Gen. F. Conrad von Hötzendorf polecił dowódcy c. k. 1. Armii przebycie 21 VIII 1914 r. niebezpiecznej, lesistej i bagnistej strefy nad Tanwią, ubezpieczenie się na nowych pozycjach i rozpoczęcie 23 VIII 1914 r. ofensywy na wzgórza, ciągnące się od Wisły do Frampola w kierunku Lublina. W ten sposób rozpoczęła się trwająca w dniach 23–25 VIII 1914 r. bitwa pod Kraśnikiem⁷. Grupa Kummer otrzymała polecenie osłaniania tego ruchu na le-

⁶ *Wielka wojna...*, op.cit. s. 160–161.

⁷ *Ibidem*. Pomimo komplikowania się sytuacji w wyznaczonym dniu 23 VIII 1914 r. trzy korpusy c. k. 1. Armii śmiało ruszyły na północ w następującym ugrupowaniu: na lewym skrzydle I Korpus krakowski (złożony głównie z Polaków), w centrum V Korpus pozoński (przeważali w nim Węgrzy), na skrzydle prawym X Korpus przemyski (mniej więcej po połowie polski i ukraiński). Pierwsze na nieprzyjaciela natknęło się o godz. 9.00 lewe skrzydło dowodzone przez gen. Karla von Kirchbacha (były to 46. i 5. DP należące do I Korpusu, które starły się pod Zaklikowem z maszerującą naprzeciw rosyjską 18. DP. I Korpus krakowski śmiałym arakiem uprzedził natarcie rosyjskie, złamał je i odrzucił w kierunku Kraśnika, odcinając nieprzyjaciela od Wisły. Było to pierwsze poważniejsze starcie na froncie wschodnim. Nieomal równocześnie pozoński V Korpus gen. Paula von Puhallo, zajmujący pozycję centralną, wziął siłami 76. pp strategiczne wzgórze Polichna, a następnie przypuścił szturm do znajdującego się za nim umocnionego obo-

wym brzegu Wisły na wysokości Sandomierza. Korpusy c. k. 1. Armii, postępując frontem ku północy (na lewym skrzydle I Korpus krakowski, w centrum V Korpus pozoński, na prawym skrzydle X Korpus przemyski), uprzędziły ofensywę rosyjską i natarły na nieprzyjaciela. I Korpus w energicznym ataku odrzucił siły rosyjskie od Wisły w kierunku na Kraśnik, 24 VIII 1914 r. zdobyto Urzędów a 25 VIII 1914 r. po zaciętych walkach Kraśnik. Jednoczesne uderzenie dwóch Korpusów rosyjskich na Janów Lubelski–Frampol zostało powstrzymane i rosyjska 4. Armia na froncie długości 70 km rozpoczęła odwrót ku północy⁸. Sukces pod Kraśnikiem dał zwycięzcom 6 (3?) tys. jeńców rosyjskich, 20 zdobytych dział, 28 ckm i wykazał wielkie zalety c. k. żołnierza jak i dużą operatywność załóg K.u.K. Luftfahrtruppen, m.in. dzięki informacjom, których ów sukces odniesiono (sic!)⁹. Sukces taktyczny c. k. Armii pod Kraśnikiem przekreślił nadzieje Stawki na oskrzydlenie przeciwnika od strony Wisły i umożliwił AOK rozwinięcie dalszej planowanej akcji ofensywnej ze strony c. k. 4. Armii, której dowódca 25 VIII 1914 r. otrzymał rozkaz rozpoczęcia ofensywy w kierunku Chełma, co pomimo przeważających sił nieprzyjaciela, z oporem jakich się spotkano, zostało wykonane po kilkudniowych ciężkich walkach z powodzeniem. Gen. M.F. von Auffenberg postanowił przy pomocy współdziałającej z nim grupy arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga (XIV Korpus) z c. k. 3. Armii przeprowadzić podwójne oskrzydlenie przeciwnika tak, by zrobiwszy podstawę z VI i XVII Korpusów znajdujących się w centrum, przeprowadzić oskrzydlenie przy pomocy II (wiedeńskiego) i IX (północno-czeskiego) Korpusów na lewym a XIV (tyrolskiego)

zu przeciwnika. Zacięty opór przeciwnika złamano siłami 14. i 33. DP i 37. DP Honwedów, pragnącej dowieść, że siły obrony terytorialnej w niczym nie ustępują wojskom polowym. W tym samym czasie walczący na lewym skrzydle przemyski X Korpus, dowodzony przez gen. Hugona von Meixnera, zaatakował umocnione pozycje wroga ciągnące się na zachód i wschód od Frampola (w walkach tych wyróżniła się 9. DK, która na południe od Porbachów starła kompletnie usiłujące ją powstrzymać nieprzyjacielskie formacje kawalerii i piechoty). 24 VIII 1914 r. wzięto szturmem Urzędów, w czym wyróżniła się 37. DP Honwedów, a następnego dnia, po zaciętych walkach zdobyto Wilkołaz, Józefów i Kraśnik. Jednoczesne kontruderzenie dwóch Korpusów rosyjskich na linię Janów–Frampol zostało złamane siłami 45. DP z X Korpusu przemyskiego, dowodzonej przez gen. Stepana Ljubičića. Pod wieczór 25 VIII 1914 r. nie ulegało najmniejszej wątpliwości, że rosyjska 4. Armia została pobita we frontalnym starciu i zmuszona do odwrotu ku północy – por. J. Bator., op. cit., s. 57–58.

⁸ *Wielka wojna...*, op.cit.; J. Bator., op.cit.

⁹ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 I g, Russland II. Sommer-Herbst, Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien –teczka Przemysł-Russen, s. 4–6.

Korpusu na prawem skrzydle. II Korpus, natknąwszy się 26 VIII 1914 r. na XXV korpus rosyjski pod Zamościem, pobił go i odrzucił na północ, stwarzając w ten sposób warunki powodzenia całego planu. W ten sposób starcie stoczone przez armie obu przeciwników – c. k. 4. Armię i rosyjską 5. Armię – nazwano bitwą pod Komarowem (26 VIII–2 IX 1914 r.), która zakończyła się zwycięstwem wojsk austro-węgierskich¹⁰. Atakujący na prawo od c. k. II Korpusu c. k. IX Korpus napotkał pod Tarnawatką 27 VIII 1914 r. na zaciekły opór rosyjskiego XIX Korpusu, wspartego następnego dnia przez V Korpus na linii Tarnawatka–Tomaszów, które zmierzały do przełamania centrum c. k. wojsk. Jedna z DP walczącego tam c. k. VI

¹⁰ *Wielka wojna...*, op.cit., s. 162–163. Bój pod Komarowem rozpoczął wiedeński II Korpus, który 26 VIII 1914 r. natknął się pod Zamościem na rosyjski XXV Korpus, pokonał go po krótkiej walce i odrzucił na północ, wdzierając się aż po Łabuńkę nad Wieprzem. Pozwoliło mu to nawiązać bezpośredni kontakt z przemyskim X Korpusem należącym do sąsiedniej c. k. 1. Armii, działającej ofensywnie na terenie lubelszczyzny, i wybić lukę pomiędzy 4. i 5. Armią rosyjską. Wszystko to stworzyło dogodny punkt wyjścia do planowanego manewru oskrzydającego. Natomiast znajdujący się na prawo od niego, stanowiący centrum armii, północnoczeski IX Korpus, który 27 VIII 1914 r. rozpoczął prowokacyjny atak pod Tarnawatką, napotkał zacięty opór XIX Korpusu rosyjskiego i utknął w miejscu. Następnego dnia nieprzyjaciel dał się wciągnąć w zastawioną pułapkę, wzmacniając swe centrum dalszymi siłami (rosyjski V Korpus), i usiłował rozerać centrum austro-węgierskie na odcinku Tarnawatka–Tomaszów Lubelski. Siła uderzenia była tak wielka, że zmęczone bojem c. k. oddziały znalazły się w krytycznej sytuacji. Wybrana przez przeciwnika droga odwrotu biegła przez znajdujące się tam rozlewiska rzeki Huczwy – na północ zaś od jej górnego biegu zajęła pozycje skrajnie wyczerpana całodziennymi walkami 15. DP, nie zdając sobie sprawy z tego, że znalazła się na drodze znacznie przeważającego przeciwnika. Podczas gdy część całkowicie zaskoczonych żołnierzy ww. Dywizji stawiała opór, inni ulegli przewadze i w zamieszaniu nie byli zdolni do przeciwstawienia się im. Niewielu oficerów i żołnierzy 15. DP wyszło cało z tej krwawej łaźni i wycofało się na zachód (zginął dowódca 15. DP gen. Fryderyk Wodnianski). Zaalarmowana c. k. 27. DP (wchodząca w skład sąsiedniego VI Korpusu) przygotowała się dzięki temu ostrzeżeniu na nadciągające uderzenie, lecz i ona została zepchnięta w kierunku Tomaszowa Lubelskiego. Sytuacja została opanowana dopiero pod wieczór 28 VIII 1914 r., gdy do walki wszedł XVII Korpus rezerwowy, który brawurowym atakiem przeprowadzonym na wschód od Tomaszowa Lubelskiego przywrócił stan wyjściowy. Ostatecznie prawie skrzydło c. k. 4. Armii uwolnił od zagrożenia tyrolski XIV Korpus, dowodzony przez arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga, który zniszczył nad Huczwą XVII Korpus rosyjski, ścigając go aż po Hrubieszów i rzekę Bug (w walkach odznaczyli się inicjatywą dowodzący 61. rezerwową DP gen. Josef Freiher Roth w bitwie pod Hujczami oraz gen. Kirlbach dowodzący 41. DP Honwedów pod Posadowem). Dowódca rosyjskiej 5. Armii wydał rozkaz niezwłocznego odwrotu, który przeprowadzono dość sprawnie w kierunku Bugu w nocy 1/2 IX 1914 r. Znacznie uszczuplona rosyjska 5. Armia zdołała się wyrwać z kleszczy i umocnić na nowych pozycjach na linii Grabowiec–Hrubieszów–Włodzimierz Wołyński [ukr. Володимир Волинський] – por. J. Bator, op.cit., s. 61–63.

Korpusu została pobita i położenie c. k. 4. Armii stało się krytyczne, lecz zmienił je na korzyść pod wieczór 28 VIII 1914 r. brawurowy atak c. k. XVII Korpusu na wschód od Tomaszowa Lubelskiego. Równocześnie c. k. XIV Korpus pobił na prawym skrzydle rosyjski XVII Korpus, który przez Bug od Hrubieszowa zmierzał na prawe skrzydło c. k. 4. Armii. Udaremniwszy ofensywę rosyjską, c. k. 4. Armia doprowadziła 30 VIII 1914 r. do zagrożenia obydwu skrzydeł rosyjskiej 5. Armii i mimo prób odciążenia się przez ataki na lewe skrzydło c. k. wojsk rosyjski przeciwnik nie potrafił przeszkodzić im ani w zdobyciu Komarowa i zepchnięciu w stronę Huczwi, ani też uratować zagrożonych połączeń odwrotowych swego prawego skrzydła. 1 IX 1914 r. zwycięstwo c. k. 4. Armii, określane odtąd jako zwycięstwo pod Komarowem, było faktem dokonany i w nocy 1/2 IX 1914 r. jednostki rosyjskie rozpoczęły odwrót w stronę linii Bugu, ratując się przed grożącym im okrążeniem¹¹. Odniesiony w bitwie stoczonej w dniach 26 VIII–1 IX 1914 r. sukces dał c. k. armii 3 sztandary, 160 dział i 10 tys. jeńców i miał tym większe znaczenie, że jednocześnie c. k. 1. Armia posunęła się w pomyślnych dla niej walkach dalej na północ 1 IX 1914 r., stając pod Lublinem na linii Opole–Bychawa–Piaski (X Korpus, zajmąwszy stację Trawniki, przerwał linię kolejową Chełm–Lublin i wbił się klinem pomiędzy rosyjskie 4. i 5. Armie)¹². Podobnie jak podczas ww. dwóch bitew, także podczas bitwy pod Lublinem w dniach 26 VIII–1 IX 1914 r. załogi K.u.K. Luftfahrtruppen (Flik. 5. i Flik. 7. z lotnisk w Nisku i w Kraśniku), rozpoznając na rzecz dowództwa c. k. 4. Armii, wykonywały loty bojowe w rejon Wąwolnicy, Lublina, szosy Końskowowla–Dęblin oraz w rejon Kurowa¹³.

Plan szefa c. k. Sztabu Generalnego uprzedzenia uderzenia rosyjskiego udał się a opisane powyżej zwycięstwa c. k. armii z lata 1914 r. udaremniły stronie rosyjskiej odcięcie przeciwnika od zachodu, co oznaczałoby katastrofę militarną i polityczną Austro-Węgier. I być może śmiały i ryzykowny plan gen. F. Conrada von Hötzendorfa byłby się udał w całości, gdyby nie zabrakło mu sił do zabezpieczenia tych sukcesów przed skutkami bardzo energicznej ofensywy rosyjskiej, prowadzonej od wschodu – z Wołynia i Podola¹⁴.

¹¹ *Wielka wojna...*, op.cit., s. 162–163; J. Bator, op.cit., s. 61–63.

¹² *Wielka wojna...*, op.cit.

¹³ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer–Herbst, Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien –teczka Przemysł–Russen, s.11.

¹⁴ *Wielka wojna...*, op.cit. s. 162–163.

Ofensywa rosyjska przeprowadzona ze wschodu latem 1914 r. była bardzo energiczna, gdyż Stawka szybko zdała sobie sprawę z słabości sił austro-węgierskich zgrupowanych na wschodzie. Mylne rozpoznanie c. k. Armii, niekające się spodziewać większych sił armii carskiej za linią Zbrucz, ułatwiało „huraganowy” atak dwu – 3. i 8. – silnych armii rosyjskich ze wschodu. W chwili, gdy c. k. 1. Armia rozpoczynała akcję ofensywną, 21 VIII 1914 r. rosyjska 8. Armia przekroczyła Zbrucz, w dzień zaś później uderzyła 3. Armia, odrzucając słabą ochronę graniczną monarchii habsburskiej. Austro-węgierskie AOK zdecydowało się wobec marszu sił rosyjskich przyjąć propozycje dowódcy c. k. 3. Armii i przejść na jej odcinku do ofensywy w kierunku na Złoczów [ukr. Золочів, ros. Золочев – Złoczew], tak, by ugodzić w centrum sił nieprzyjacielskich¹⁵.

Podczas walk w Galicji Wschodniej swą rolę na polu bitwy udowodniły załogi c. k. lotnictwa. Załogi Flik. 11. i Flik. 14. operowały na rzecz dowództwa c. k. 3. Armii zaś Flik. 1. na rzecz dowództwa c. k. 2. Armii, która z Frontu Serbskiego została przerzucona do Galicji Wschodniej.

- Flik. 1. zmobilizowana została w Fichamend (Austria) na bazie Flugark 1. (d-ca Oblt. Josef Smetana – Front Wschodni – mając do dyspozycji 4 samoloty produkcji austro-węgierskiej typu Lohner D z silnikami o mocy 120 KM każdy o imionach własnych: „Drednaught”, „Don Juan”, „Don Qiuchote” niebawem zastąpione przez samoloty niemieckiej konstrukcji typu Albatros B. I o numerach: 11, 12, 14, 15, 16, 8, 13, 1 (23 VIII 1914 r. jednostka posiadała 3 samoloty tego typu, 25 IX 1914 r. – 2, 8 X 1914 r. – 5, 15 X 1914 r. – 3, 9 XI – 6, 21 XI – 5). W gronie personelu latającego m.in. znajdowali się – obserwatorzy: Oblt. Josef Flassig, Oblt. Raoul Stojaslevič, Oblt. Otto Jindra, Oblt. Hugo Schwab, Oblt. Benno Fiala von Fernburg, Oblt. Viktor Schúnzel a w gronie pilotów m.in. Oblt. Ludwig Dumbacher. Oblt. Max Hesse, Oblt. Stefan Horwath i Oblt. Kabelac. Flik. 1. podczas kampanii 1914 r. stacjonowała na następujących lotniskach: 1–8 VIII 1914 r. Stanisławów; gdzie została przydzielona do c. k. 2. Armii; 13 VIII 1914 r. – Czortków [ukr. Чортків], gdzie przydzielono ją do Grupy Kóvess; 13–21 VIII 1914 r. – Tarnopol [ukr. Тернопіль]; 22 VIII 1914 r. – Stanisławów [niem. Stanislaw, ukr. Івано-Франківськ, ros. Ивано-Франковск; do 1962 Stanisławów, ukr. Станіслав lub

¹⁵ *Wielka wojna...*, op.cit., s. 164–166.

Станіславів]; 25 VIII 1914 r. – Halicz [ukr. Галич, łac. Halicia]; 27 VIII 1914 r. – Struj [ukr. Стрий, węg. Sztrij]; 14 IX 1914 r. – Dobromil [ukr. Добромиль]; 16 IX 1914 r. – Zagórz; 25 IX 1914 r. – Bardejov [Bardiów, także: Bardiejów, Bardyjów, Bardejów; sł. Bardejov, niem. Bartfeld, węg. Bártfa, czes. Bardijov lub Bardějov, cyg. Bartwa – Górne Węgry – obecnie Słowacja]; 12 X 1914 r. – Sanok; 8–22 XI 1914 r. – Humenné [do 1920 r. węg. Homonna, pol. Humienne, niem. Homenau, ukr. Гуменне – Górne Węgry – obecnie Słowacja], Strážske [węg. Őrmező – Górne Węgry – obecnie Słowacja] z przydziałem do c. k. 3. Armii; 12 XI 1914 r. – Bardejov; 23 XI 1914 r. – Secovce [węg. Galszecs – Górne Węgry – obecnie Słowacja]; 27 XI 1914 r. – Kraków z przydziałem do c. k. 4. Armii; 1 XII 1914 r. – Andrychów [niem. Andrihau]; 8 XII 1914 r. – Kraków; 17 XII 1914 r. – Brzesko¹⁶.

- Flik. 11. zmobilizowana została w Fischamend (Austria) w oparciu o Flugpark 11. pod d-ctwem Oblt. Philipa Blaschke Edler von Zwornikirchen. W gronie personelu latającego jednostki m.in. znajdowali się: obserwatorzy – Oblt. L. Nimmerzaichler (?); Oblt. S. Wagner, Oblt. baron Friedrich von Rosenthal, Lt. Ignaz Kozma i piloci – Oblt. Rittermeister Georg Edler von Lehmann, Oblt. F. Banfield, Oblt. Otto Stiasny (?), Oblt. Nikolaus Wagner Edler von Florrenheim, Oblt. A. Knirsch, zgsf. Knopp, Feldfebel Flzf. Franz Malina. Na wyposażeniu jednostki znajdowało się 8 samolotów austro-węgierskiej produkcji typu Lohner (brak oznaczenia typu), które niebawem zostały zastąpione przez samoloty niemieckiej produkcji typu Albatros B. I o numerach: 3, 2, 4 XXII, 317. Podczas kampanii 1914 r. Flik. 11. stacjonowała na następujących lotniskach: 15 VIII 1914 r. – Przemyśl z przydziałem do AOK, 18 VIII 1914 r. z przydziałem do Grupy Kövess; 21 VIII 1914 r. – Lwów z przydziałem do AOK; 1 IX 1914 r. – Przemyśl–

¹⁶ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 1. 1914; SAW-KA/Manuskripte Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der "kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe", zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s.2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (*Austro-Hungarian army aircraft of world war one*, Mountain View-California 1993, s. 542) podają, że Flik. 1. w 1914 r. stacjonowała w dniach 1–8 VIII 1914 r. na Froncie Serbskim bez wykonywania lotów bojowych zaś w okresie 14 VIII 1914 r.–7 XII 1917 r. pięciokrotnie na Froncie Wschodnim, czterokrotnie w Galicji i dwukrotnie na Bukowinie.

- Żurawica z przydziałem do c. k. 3. Armii; 17 – 18 IX 1914 r. – Przemyśl z przydziałem do c. k. 3. Armii; 20 IX 1914 r. – Jasło z przydziałem do c. k. 4. Armii; 25 IX 1914 r. – Nowy Sącz z przydziałem do AOK; 16 X 1914 r. – Przemyśl; 4 XI 1914 r. – Przemyśl z przydziałem do twierdzy Przemyśl¹⁷.
- Flik. 13. zmobilizowana została w Wiener Neustadt pod d-ctwem Oblt. Jozefa Sehára. W gronie personelu latającego min. znajdowali się: piloci – Oblt. Jozef Cejnek, Oblt. M. Macher, Oblt. Klimičsch, obserwatorzy – Lt. Lauda, Oblt. Maurer, Lt. Reichel (?). Jednostka posiadała na wyposażeniu 8 samolotów niemieckiej produkcji typu DFW z silnikami typu „Mercedes” z silnikami o mocy 100 KM każdy. Podczas kampanii 1914 r. Flik. 13. stacjonowała na następujących lotniskach: 12 XI 1914 r. – Opole [niem. Oppeln]; 17 XI 1914 r. – Olesno [niem. Rosenberg]; 6 XII 1914 r. – Kraków (?) – Wieluń; 18 XII 1914 r. – Szczerców; 19 XII 1914 r. – Piotrków¹⁸.
- Flik. 14. zmobilizowana została na lotnisku Aspern (Austria) w oparciu o Flugpark 14. pod d-ctwem Oblt. Jenő Kara. W gronie obserwatorów jednostki m.in. znajdowali się Oblt. Zuleger, Oblt. Ellner i Oblt. Baumgartner, Hptm. Raabl zaś w gronie pilotów znajdowali się m.in. Oblt. Manfred Georgiević, Oblt. Feszl i Oblt. Aladar Taussig. Flik. 14. Wyposażona była w 6 samolotów austro-węgierskiej produkcji typu Lohner B Pfeilflieger

¹⁷ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 11. 1914; SAW-KA, Manuskrypte Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit.) podają, że Flik. 11. w dniach 18 VIII 1914 r.–22 III 1915 r. stacjonowała w Galicji na terenie twierdzy Przemyśl. K. Wielgus (*Okocimsko-brzeski węzeł lotnisk. Historia, krajobraz, ludzie i maszyny*, [w:] *Brzesko-Okocim, lotnicza baza Najjaśniejszego Pana*, red. K. Wielgus, R. Panek, Dębica 2000, s. 49–50) podaje jedynie, że 22 VIII 1914 r. Flik. 11. stacjonowała we Lwowie. Piotr Kazana ustalił podczas badań terenowych, że lotnisko w Nowym Sączu znajdowało się na terenie byłego poligonu wojskowego w, na którym obecnie znajduje się nowo wybudowane osiedle mieszkaniowe „Błonie”.

¹⁸ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 13. 1914. K. Csonkaréti, (op. cit.) podaje, że dowódcami Flik. 13. byli: Oblt. Jan Kaszanovich/ Oblt. Kurt Wilhelm von Helmfeld/ Oblt. Jozef Gergye. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit., s. 544) podają, że Flik. 13. stacjonowała w okresie 12 XI 1914 r.–21 XI 1916 r. na terenie Śląska, Galicji i Karpat, odnosząc 1 zwycięstwo powietrzne.

(Seria H 2) z silnikami o mocy 90 KM każdy (12 VIII 1914 r. w jednostce było 5 samolotów ww. typu, 16 VIII 1914 r. – 3, 18 VIII 1914 r. – 0, 22 VIII 1914 r. – 1, 19 IX 1914 r. – 1), które 23 IX 1914 r. zostały zastąpione samolotami niemieckiej produkcji typu Albatros B. I (10 XI 1914 r. w jednostce znajdowały się dwa samoloty tego typu, 21 XI 1914 r. – 2) i Aviatik B. I (27 XI 1914 r. w jednostce znajdowało się 6 samolotów tego typu – 2 typu Albatros B. I przekazano do Flik. 1.) a 1 XII 1914 r. – 4). Samoloty Flik. 14. Miały następujące imiona własne: „Muzzl”, „Elly”, „Alb. 3”, „Steffel”, „Alb. I”, „Loni” Podczas kampanii 1914 r. Flik. 14. stacjonowała na następujących lotniskach: 6 VIII 1914 r. – Lwów z przydziałem do AOK a w dniach 12–22 VIII 1914 r. z przydziałem do XI Korpusu; 22 VIII–3 XI 1914 r. – Lwów – brak nazwy lotniska operacyjnego po wycofaniu jednostki z Lwowa z chwilą zajęcia go przez jednostki rosyjskie 3 IX 1914 r., ale jednostka działała wraz z Flik. 11., stacjonując razem na lotnisku Przemysł–Żurawica do 22 IX 1914 r. – skąd przebazowano ją na lotnisko Nowy Sącz, gdzie stacjonowała do 7 XI 1914 r. [w Jasle Flik. 11. do 20 IX 1914 r. i w Nowym Sączu – Flik. 11. do 25 IX 1914 r. wraz z Flik. 14. czekały na poprawę warunków pogodowych]; 7 XI 1914 r. – Jasło z przydziałem do c. k. 3. Armii; 8 XI 1914 r. – Gorlice; 9 XI 1914 r. – Zborov [węg. Zboró – Górne Węgry – obecnie Słowacja]–Bardejov, 18 XI 1914 r. – Prešov [ros. Пряшев, ukr. Пряшів, węg. Eperjes, niem. Eperies, od 1939 r. także Preschau, łac. Fragopolis lub Eperiessinum, cyg. Perieszys – Górne Węgry – obecnie Słowacja]; 2 XII 1914 r. – Košice; 12 XI–24 XII 1914 r. Jasło–Zborov–Żmigród; 28 12 1914 r. – Prešov¹⁹.

23 VIII 1914 r. załoga Flik. 14. po starcie z lotniska Lewandówka w Lwowie wykonała 2 loty w rejon Dubna [ukr. Дубно] i Łucka [ukr. Луцьк, łac. Luceoria]

¹⁹ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 14. 1914; SAW-KA, Manuskrypty Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit.) podają, że Flik. 14. w dniach 6 VIII 1914 r.–7 XII 1917 r. stacjonowała w Galicji, w Karpatach i na Bukowinie, odnosząc tam 14 zwycięstw powietrznych. K. Csonkaréti, (*A császári és királyi légierő*, Debreczyn 2008, s. 65–66) podaje, że dowódcami Flik. 14. byli Oblt. Oblt. Jenő Kara i Karol Benedek. F. Forstner (op.cit.) podaje, że 16 IX 1914 r. komendzie twierdzy Przemysł podporządkowano Flik. 11. i Flik. 14.

wykrywając tam „1 DK [Dywizję Kawalerii] w marszu zaś pod Beresteczkiem [ukr. Берестечко] wrogą artylerię i piechotę”. Lot rozpoznawczy nad Łuck z powodu awarii silnika samolotu typu Lohner B Pfeilflieger (Seria H 2) został przerwany. W tym samym czasie załogi Flik. 11. z ww. lotniska w Lwowie rozpoznawały rejon Włodzimierza Wołyńskiego (samolot ww. typu z załogą pilot Oblt. Knirsch i obserwator Oblt. F. baron von Rosenthal podczas przelotu na trasie 270 km z powodu burzy musiał lądować przymusowo, lecz po przejściu burzy lotnicy wystartowali i o godz. 22.00 z powodu ciemności lądowali pod Rawą Ruską)²⁰. 24 VIII 1914 r. z powodu złych warunków atmosferycznych loty wstrzymano, wznowiając je 25 VIII 1914 r., kiedy to jedna z załóg Flik. 14. zameldowała na północny wschód od Kamionki [Кам’янка-Бузька, do 1945 r. Kamionka Strumiłowa] i Radziechowa [ukr. Радехів, ros. Радехов] wykrytą w marszu wrogą 1 DP oraz 1 BK zaś po wykonanych 2 lotach załogi Flik. 14. zameldowały w rejonie Jezierna [Озерна – Ozerna]–Zborów [ukr. Зборів]–Brzeżany [ukr. Бережани] wykrycie w marszu rosyjskiej 1 BP oraz 1 BK²¹. Podczas walk o Złoczów w dniach 26–27 VIII 1914 r. załogi Flik. 11., operując z lotniska w Lwowie, dostarczały codziennie wiadomości o przeciwniku. 26 VIII 1914 r. jedna z załóg Flik. 11. rozpoznała trasę z Bełza [ukr. Белз] na Złoczów, zaś o godz. 14.00 27 VIII 1914 r. rozpoznano ruch wojsk rosyjskich w kierunku na Lwów, wykrywając zarówno sporo oddziałów, jak i pociągów. 28 VIII 1914 r. załogi Flik. 14. operujące z lotniska w Lwowie w 2 lotach przedpołudniowych wykryły pod Żółtańcami [ukr. Жовтанці] rosyjską 1 DP w marszu na północ i wschód od Lwowa, zaś lot popołudniowy wykonano w rejon Kurowice–Żydaticze [Hamalijiwka (Żydaticze), ukr. Гамаліївка] (tego dnia załogi Flik. 11. i Flik. 14. w rejonie Busk [ukr. Буськ], Krasne [ukr. Красне] oraz Rawa Ruska–Lwów wykryły spore jednostki wroga w marszu). Na rzecz dowództwa c. k. 2. Armii załogi Flik. 1. od 28 VIII 1914 r. operowały z lotniska w Stryju: w godzinach po południowych rozpoznano rejon pomiędzy Narajowem [ukr. Нарайів], Narajówką, Dniestrem i Żółtą Lipą aż po Brzeżany (do godz. 19.00 zameldowano „pod Haliczem silne

²⁰ SAW/KA, Manuskripte Luftfahrttruppen – 39, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer Und Herbst 1914. Bearbeitet in der „kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe“, zweisgestelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 24.

²¹ SAW-KA/Luftfahrttruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst, Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien –teczka Przemysł–Russen, s. 12.

siły nieprzyjaciela, silną kolumnę w marszu w rejonie Podhajce [ukr. Підгайці–Pidhajci]–Podzumlańce [ukr. Підшумлянці] oraz spore wrogie siły w marszu trasą Podhajce–Brzeżany)”. 25 VIII 1914 r. znad Trembowli [ukr. Теремовля] meldowano ruch sporych sił nieprzyjaciela, zaś 29 VIII 1914 r. z rejonu Gnilej Lipy zameldowano o kolejnej grupie wojsk rosyjskich²².

Pomimo powodzeń odniesionych przez c. k. XII Korpus nad Żółtą Lipą utrzymanie linii tej rzeki okazało się niemożliwe, gdyż prawe skrzydło rosyjskiej 8. Armii przedarło się (VII Korpus) na zachód pod Brzeżanami i zmusiło c. k. wojska do wycofania się 27 VIII 1914 r. na linię Gnilej Lipy. Walki z obu stron prowadzone były z wielką zaciętością i z wielkimi po obu stronach stratami. Maszerująca zza Zbrucza rosyjska 8. Armia miała bardzo łatwe zadanie, bo nie napotkała nigdzie poważniejszych sił nieprzyjaciela, a przeciwstawić się jej miała słaba c. k. 2. Armia, która po zabraniu prawie całej Grupy Kövess do c. k. 3. Armii składała się z kilku DK i 3 DP. Zostały one mimo oporu stawionego korpusom rosyjskim pod Czortkowem, Buczaczem [ukr. Бучач] oraz nad Koropcem [ukr. Коропетс] zmuszone do odwrotu za Dniestr. Natomiast udało się c. k. oddziałom odeprzeć atak rosyjski na Czerniowce [ukr. Чернівці, ros. Черновцы, rum. Cernăuți, orm. Çarşınqıtı, niem. Czernowitz/Tschernowitz] (2 IX 1914 r. ok. godz. 18.00 wojska rosyjskie wkroczyły do Czerniowiec)²³. Zanim dowódca c. k. 2. Armii, usadowiwszy się w Stryju, zdołał przy pomocy napływających powoli podległych mu DP zorganizować ją w całość, c. k. 3. Armia została ponownie zaatakowana przez siły rosyjskie na linii Gnilej Lipy. W bitwie tej stoczonej 29–30 VIII 1914 r. c. k. 3. Armia w walkach około Przemyślan [ukr. Перемишляни] utrzymała się w pierwszym dniu na swych pozycjach, ale w następnym dniu rozpoczęła odwrot wobec przełamania frontu przez jednostki rosyjskie na południowym odcinku. Dowództwo c. k. 2. Armii przeciwstawiło czterem operującym przeciw tej armii korpusom rosyjskiej 8. Armii 6 DP, w tym świeżo przybyłe z Frontu Serbskiego dywizje VII Korpusu, które rzucono wraz z dywizją Honwedów na linię Gnilej Lipy pod Rohatyn [ukr. Рогатин], gdzie szybko położenie ich stało się bardzo trudne. W chwili gdy siłom rosyjskim udało się przełamać front obrony

²² Ibidem, s. 13.

²³ W. Zapołowski, *Bukowina w ostannij wojni Awstro-ugorszczini 1914–1918*, Czerniowce 2003, s. 27. 12 IX 1914 r. dwa pułki piechoty (pp) 71. DP oraz 2 turkmeńska konna sotnia wkroczyły do Satrożyńca [ukr. Storozhyniec].

c. k. jednostek na południe od Przemyśla na odcinku XII Korpusu, zagrożonego oskrzydleniem, dowódca c. k. 3. Armii nakazał odwrót w kierunku Lwowa, w którego rejonie zgromadziła się ona 1 IX 1914 r. Pierwsza bitwa pod Lwowem, jak nazwano ogólnie bitwy nad Złotą i Gniłą Lipą, była przez siły c. k. armii przegrana. Okazało się, że planu obronnego na wschodzie, w celu zasłonięcia ofensywy na północy, nie dało się zrealizować z powodu niedostatecznych sił (280 batalionów i 700 dział przeciw 340 batalionom i 1200 działom), jak i z braku utalentowanych dowódców. Niepowodzenia c. k. 3. Armii nie przesądzały jeszcze ogólnego niepowodzenia armii austro-węgierskich na froncie galicyjskim, gdyż zwycięstwa c. k. 1. i 4. Armii i odrzucenie prawego skrzydła rosyjskiego na północ otwierały szanse podjęcia jeszcze raz próby powstrzymania ofensywy rosyjskiej. Klęsce prawego skrzydła rosyjskiego odpowiadała klęska prawego skrzydła austro-węgierskiego, lecz szanse nie były jednak równe, nie tylko z tego powodu, że przewaga liczebna wojsk rosyjskich od końca sierpnia 1914 r. zaczęła występować coraz mocniej, ale i z tego powodu, że zasadniczo niekorzystnego dla sił c. k. ukształtowania frontu nie udało się zmienić. W ręce rosyjskie wpadła znaczna część Galicji Wschodniej, a niepowodzenia c. k. 3. Armii przypieczętowały los Lwowa²⁴.

Podczas bitwy nad Gniłą Lipą w dniach 29 VIII–2 IX 1914 r. c. k. lotnictwo dostarczało bieżących informacji na temat sił nieprzyjaciela przed frontem c. k. jednostek. Załogi Flik. 11. 29 VIII 1914 r. wykonały z lotniska Lewandówka w Lwowie 3 loty na północ od drogi Lwów–Złoczów, wykrywając jednostki przeciwnika w sile ok. dywizji w marszu na Gliniany [ukr. Глиняни] zaś w godzinach popołudniowych wykryto duże grupowanie wrogiej artylerii. W meldunkach sztabowych wykryte siły definiowano na 5–6 DP w rejonie Dalnicz [ukr. Дальнич], Kamionka Strumiłowa oraz w rejonie linii kolejowej na Brody jak i w marszu na linii Podwysokie [ukr. Підвысокіе]–Podszumlańce–Rohatyn–Bursztyn [ukr. Бурштин]. 29 VIII 1914 r. załoga Flik. 11. rozpoznała odcinek Lwów–Żółkiew [ukr. Жовква/Żowkwa, ros. Жолква/Żołkwa], zaś załoga Flik. 1. po starcie z lotniska w Stryju „rozpoznała rejon na wschód od Halicza”. W godzinach przed południowych 30 VIII 1914 r. załogi z Flik. 14. w dwóch meldunkach doniosły o silnych wrogich kolumnach w marszu z rejonu Kamionki Strumiłowej na Mosty Wielkie oraz w rejonie Przemyślany–Złoczów–Brzeżany.

²⁴ *Wielka wojna...*, op.cit., s. 164–166.

W godzinach popołudniowych pomimo mgły załogi Flik. 11. rozpoznały rejon Kamionka Strumiłowa–Olszanica, wykrywając silne zgrupowanie wrogiej kawalerii w sile ok. 1 DK zaś załoga Flik. 14. w rejonie Mosty Wielkie–Kamionka Strumiłowa–Żółtańce wykryła niewielkie siły wrogiej piechoty²⁵. W meldunku z godz. 10.00 podano rozpoznanie rejonu Złoczów–Słowita [ukr. Slovita], Złoczów–Pomorzany [ukr. Поморяни], Pomorzany–Przemysły, wykrywając „liczne składy kolejowe przeciwnika w marszu na zachód”. W rejonie Halicz dopiero 28 VIII 1914 r. wykonano rozpoznanie, gdyż wcześniej samolot przeznaczony do lotu w ten rejon był niesprawny (wykryto dwie silne kolumny przeciwnika w marszu). Załogi Flik. 11. i Flik. 14. 31 VIII 1914 r. otrzymały rozkaz przebazowania się transportem kolejowym z Lwowa na lotnisko twierdzy Przemysł w Żurawicy, tym samym wraz z odwrotem sił c. k. Armii na zachód opuszczając rejon Lwowa²⁶. Na rzecz dowództwa c. k. 2. Armii załogi Flik. 1. rozpoznawały 31 VIII 1914 r. rejon Gniła Lipa–Chodorów [ukr. Ходорів]–Halicz–Brzeżany pomiędzy godz. 7.00.–9.00 oraz rejon Knyhincze o godz. 9.00. W późniejszych meldunkach wspomniano o „sporych siłach nieprzyjacielskiej kawalerii wykrytych w marszu na trasie Przemysły–Rohatyn”; pod Haliczem wykryto 20 km długości kolumnę przeciwnika, a w rejonie Buczacza pomiędzy godz. 9.00–10.00 silną kolumnę w marszu na Monasterzyska [ukr. Монастирисьька]. 1 IX 1914 r. rozpoznające na rzecz c. k. 3. Armii załogi Flik. 11 i Flik. 14. aktywnie operowały w rejonie Lwowa: 1 lot wykonano w rejon Lipnik–Mikołajów [ukr. Миколаїв, Муколаїв; ros. Николаев, Николајев] oraz dwa loty w rejon Dniestr–Żydaczów [ukr. Жидачів]–Martynów [ukr. Мартинів]–Zwierz. Niestety, siły Flik. 1., Flik. 11. i Flik. 14. szybko słabły, a wraz z tym zmalało natężenie powietrznego rozpoznania na rzecz dowództwa c. k. 3. Armii²⁷. Przydzielone do dowództwa c. k. 1. Armii załogi Flik. 5. 2 IX 1914 r. rozpoznawały z lotniska w Kraśniku rejon Dęblin–Lublin–Chełm (lotnik rzucił meldunek pod Samborem dla dowództwa c. k. 2. Armii) zaś 3 IX 1914 r. załogi Flik. 7. z lotniska w Kraśniku rozpoznawały rejon Chełm–Piaski oraz rejon Bełżyc gdzie „wykryto silne zgrupowanie wrogiej artylerii w marszu”.

²⁵ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst, Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien –teczka Przemysł–Russen, s. 14–15, 16.

²⁶ Ibidem, s. 17–19.

²⁷ Ibidem.

- Flik. 7. zmobilizowana została w Przemyślu na bazie tamtejszego Flugpark 7. pod dowództwem Oblt. Hermanna Edler von Nemetza. W gronie personelu latającego jednostki znajdowali się m.in.: obserwatorzy – Oblt. Franz Helmann, Oblt. G. Belka, Oblt. Franz Weikert, Oblt. G. Kollidsek, Hptm. von Kaiserfeld, Hptm. Fleischman, Lt. Franz Schom i Lt. Alexander Hartzer; piloci – Oblt. Josef Flesch, Oblt. W. Plank, Oblt. Max Perini, Oblt. Z. Hupner, Oblt. G. Schasnze, Oblt. Franz Smička, Oblt. Wagner, Oblt. Jozef Schartner. Na wyposażeniu jednostki znajdowało się 14 VIII 1914 r. 6 samolotów austro-węgierskiej produkcji typu Lohner B Pfeilflieger (Seria H 2) z silnikami typu „Daimler” o mocy 90 KM każdy z których kilka nosiło następujące imiona własne: „B-30”, „Bulle”, „Barbara” oraz samolot niemieckiej produkcji typu Aviatik B. I. Niebawem samoloty te zostały zastąpione samolotami niemieckiej produkcji typu Albatros B. I o numerach: 3, 297, 298, 303, 1 i 11. Podczas kampanii 1914 r. jednostka stacjonowała na następujących lotniskach: 12 VIII 1914 r. – Łańcut, z przydziałem do c. k. 1. Armii; 14 VIII 1914 r. – Nisko; 21 VIII 1914 r. – została przydzielona do c. k. 1. Armii; 1 IX 1914 r. – Kraśnik; 11 IX 1914 r. – Nisko; 19 IX 1914 r. – Brzesko, Szczucin; 12 X 1914 r. – Baranów [Sandomierski]; 17 X 1914 r. – Ostrowiec; 8 XI 1914 r. – Będzin; 24 XII 1914 r. – Miechów²⁸.

6 IX 1914 r. załogi Flik. 7. wykonały 3 loty, operując w rejonie po Krasnystaw, rozpoznając linię kolejową Dęblin–Lublin, rejon Turobina, jak i rejon Biłgoraj–Frampol–Janów. Tegoż dnia załogi Flik. 5. rozpoznawały rejon Wisły aż po Józefów, zaś Flik. 7. po Krasnystaw²⁹.

Utrata Galicji Wschodniej miała dla Wiednia o wiele poważniejsze znaczenie niż utrata przez carską Rosję południowo-zachodniego odcinka Królestwa Polskiego zajętego przez szczupłe siły austro-niemieckie. AOK poleciło utrzymać Lwów bezwzględnie jeszcze 31 VIII 1914 r., licząc się głównie z politycznymi

²⁸ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 7. 1914; SAW-KA, Manuskrypty Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der “kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit.) podają, że Flik. 7. 23 VII 1914 r. została zmobilizowana w Krakowie a w dniach 6 VIII 1914 r.–22 IX 1915 r. stacjonowała w Galicji.

²⁹ Ibidem, s. 21–23.

skutkami jego oddania, kiedy jednak 2 IX 1914 r. dowództwo c. k. 3. Armii przedstawiło fatalny stan armii, komunikując, że nie wytrzyma ona jeszcze 6 dni potrzebnych do zluzowania jej przez dywizje zwycięskiej c. k. 4. Armii, gen. F. Conrad von Hötzendorf wydał tegoż dnia o godz. 10.45 rozkaz do wycofania c. k. 3. Armii na linię Wereszycy. Był to zarazem rozkaz opuszczenia Lwowa, mimo raportu płk. Szeptyckiego ze sztabu c. k. 3. Armii, iż Lwów przecież jest do utrzymania. W nocy 2/3 IX 1914 r. c. k. wojska cofnęły się z linii Lwów–Mikołajów na linię Wereszycy, pozostawiając stolicę Galicji w rękach rosyjskich (sic!). Stawka nie spodziewała się opanowania Lwowa bez walki, o którego fortyfikacjach miano przesadne pojęcie, zakładając atak na 4 IX 1914 r. Jednak nadchodzące od świtu 3 IX 1914 r. wiadomości o wycofywaniu się c. k. jednostek spowodowały rozpoczęcie akcji już 3 IX 1914 r. w godzinach rannych. Do Lwowa wkroczyła bez trudności kawaleria a następnie 5. DP IX Korpusu. Upadek Lwowa wywołał ogromne wrażenie zarówno w Wiedniu, jak i w Petresburgu. Po stronie rosyjskiej widziano w nim osiągnięcie zasadniczego sukcesu politycznego, symbol uwolnienia Galicji Wschodniej od panowania Habsburgów, a na pewno osiągnięcie głównego dla Rosji celu wojny. Po stronie austro-węgierskiej widziano w tym przekreślenie pomyślnych szans wojny jednak AOK nie chciało dawać za wygraną. Sukces rosyjski pod Lwowem, politycznie bardzo uderzający, strategicznie był tylko połowiczny, gdyż z powodu wysunięcia c. k. 4. Armii w stronę Bugu zagrażało bardzo poważnie skrzydłu rosyjskiej 3. Armii zajmującej Lwów³⁰. Stawka liczyła się z tym i dlatego przesunęła ją na północ od Lwowa. W międzyczasie z Frontu Serbskiego nadciągnęła reszta c. k. 2. Armii, co pozwoliło na wzmocnienie słabego dotąd prawego skrzydła. Gen. F. Conrad von Hötzendorf podjął decyzję kolejnej i niezwłocznej akcji ofensywnej przeciw Rosjanom, mającej na celu odrzucenie ich za Lwów i utrzymanie się w ten sposób na terenie

³⁰ W prasie rosyjskiej tak przedstawiono obraz walk pod Lwowem: „Wielkie zwycięstwo armii rosyjskiej. Zdobycie Lwowa. Pogrom wojsk austriackich... Z pola walki donoszą, że po siedmiodniowym boju armia nasza zawaładnęła silnie ufortyfikowanymi, wysuniętymi pozycjami Lwowa, wzniesionymi 15 do 20 wiorst od miasta i zbliżyła się do głównych fortów lwowskich. Po walce uporczywej, aż do ostateczności, Austriacy rzucili się do ucieczki bezładnej, porzucając działa lekkie i ciężkie, parki artyleryjskie i kuchnie polowe. Awangardy nasze ściagały nieprzyjaciela, który poniósł ogromne straty w zabitych i rannych oraz wziętych do niewoli” – por. A. Krasicki, *Dziennik z kampanii rosyjskiej 1914–1916*, Warszawa 1988, s. 74.

Galicji Wschodniej. W ten sposób zaczynano drugą bitwą lwowską³¹. Wycofano się z trudnych do utrzymania pozycji nad Dniestrem a c. k. 2. Armie (XII i VII Korpus) i przybyły już w ciągu bitwy z Serbii IV Korpus (razem 10 DP), skupiono na obronnej linii Wereszycy od Dniestru przez Komarno ku Gródkowi Jagiellońskiemu [ukr. Городок], naprzeciw rosyjskiej 8. Armii, która, zostawiając oddziały etapowe, zmalała do 7 DP i DK. Na odcinku Gródek Jagielloński–Janów [ukr. Янів] znajdowała się c. k. 3. Armia (XI i III korpusu – łącznie 6 DP i DK) a przed jej frontem a później na północ od Lwowa znajdowała się rosyjska 3. Armia złożona z 11 DP i DK. C. k. dowództwo skupiło na małym stosunkowo odcinku od Dniestru po Janów znaczne siły, mogące mieć łatwo przewagę nad rosyjskimi, gdyby na rozciągniętą szeroko rosyjską 3. Armie spadło z flanki uderzenie wysuniętej ku Bugowi c. k. 4. Armii, której wprowadzenie do walk pod Lwowem było istotną podstawą planu całej bitwy. Dowódca c. k. 4. Armii wykonał doskonale powierzony mu trudny i ryzykowny manewr, zawrócony rozkazem gen. F. Conrada von Hötzendorfa z 1 IX 1914 r. – jeszcze pod koniec bitwy komarowskiej – z pościgu za pobitą rosyjską 5. Armie, zostawił na północy koło Hrubieszowa 3 DP i 1 DK pod dowództwem arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga, w celu dalszego pościgu za nieprzyjacielem, a z resztą 4. Armii (9 DP i 2. DK), zjawił się na wyznaczony czas, 3 IX 1914 r. pomiędzy Bełżcem a Uhnowem. Istniała obawa załamania się całego frontu pomiędzy Wisłą a Bugiem skutkiem luki powstałej między c. k. 1. Armie a ww. Grupą arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga i dowódca c. k. 4. Armii, wykonując rozkaz, zdawał sobie dobrze sprawę z tego a jego oddziały, poniosłszy bardzo ciężkie straty (40 tys.), bez dnia odpoczynku dokonały manewru, mającego rzucić je w wir najzaciętszych bojów jako czynnik decydujący. Przeprowadzenie tego śmiałego manewru świadczyło dobrze o sprawności c. k. sił jak i o zdolnościach dowódcy c. k. 4. Armii, ale nie mogło dodać sił znużonym 130 batalionom, które na rozkaz AOK uderzyły 6 IX 1914 r. na skrzydło rosyjskiej 3. Armii (na południe od Magierowa zaatakował IX Korpus, na północ od Magierowa [ukr. Мареїв] VI Korpus, a na wschód Rawy Ruskiej XVII Korpus; 1 dywizja od strony Uhnowa znalazła się jako łącznik z Grupą arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga, zgrupowaną nad górną Huczwią koło Tyszowiec). W drugiej bitwie lwowskiej (6–11 IX 1914 r.) c. k. dowództwo dążyło na północy i na południe od Lwowa do oskrzydlenia sił

³¹ A. Livesey, *Wielkie bitwy I wojny światowej*, Warszawa 1998, s. 38–45.

nieprzyjaciela i zmuszenia go do opuszczenia świeżo zdobytego miasta. Cel ten osiągnięto tylko częściowo gdyż c. k. 4. Armia przez atak swój w kierunku Lwowa ściągnęła na siebie kontrofensywę rosyjską – do zaciętych walk doszło 7 IX 1914 r. pod Magierowem – a zabezpieczone w ten sposób i wypoczęte c. k. 2. i 3. Armie rozpoczęły uderzenie na wschód, przekraczając 8 IX 1914 r. linię Wereszycy i robiąc postępy zwłaszcza na południe od Lwowa³². 10 IX 1914 r. ofensywa c. k. Armii osiągnęła linię Janów–Mszana–Stawczany [ukr. Ставчани] aż po ważny przyczółek mostowy na Dniestrze, Mikołajów. Wojska znalazły się 14 km od Lwowa, biorąc około 10 tys. jeńców i kilkadziesiąt dział ale był to sukces zbyt mały a zwłaszcza zbyt późny, aby odciążyć c. k. 4. Armię, której sytuacja stała się bardzo trudna. Stawka skupiła przeciw niej większe siły, które groziły nie tylko oskrzydleniem c. k. sił skupionych pod Lwowem ale i utratą miasta. Przeciw 9 DP i DK c. k. 4. Armii znalazła się więc w’ bitwie pod Magierowem i Rawą Ruską cała rosyjska 3. Armia. Zwrot w sytuacji na niekorzyść c. k. dowództwa spowodował dopiero rozwój wypadków na północy gdzie pobita pod Komarowem rosyjska 5. Armia zamiast cofać się w stronę Brześcia, wstrzymała odwrót i przeszła do kontrataku i już 5 IX 1914 r. odczuła ten zwrot Grupa arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga, złożona tylko z 3 DP. Uderzenie rosyjskiej 5. Armii zaczęło ją spychać na Zamość, tak, że 7 IX 1914 r. musiała się znacznie cofnąć na południe w rejonie Rawy Ruskiej. 10 IX 1914 r. okazało się, że ww. c. k. Grupa nie potrafiła utrzymać linii Lubyczy na południe od Bełżca oraz że na prawym skrzydle znaczne siły rosyjskie przedarły się przez lukę pomiędzy nią a c. k. 1. Armią na Narol i Cieszanów. Dowodzący c. k. 4. Armią gen. Fritz M. von Auffenberg, dotąd niepokony, musiał cofnąć swe lewe skrzydło na linię Smolin [ukr. Смолин]-Horyniec a równocześnie z tym nastąpił odwrót c. k. 1. Armii spod Lublina. Rosyjską 4. Armię wzmocniono nowymi trzema korpusami (XVIII, III kaukaskim i Korpusem Gwardii), tak, że zmienił się stosunek sił – c. k. 9 DP przeciwstawiało się rosyjskim 16 DP, podzielonym teraz na dwie armie: 9. oraz 4. 9 IX 1914 r. po nowych sukcesach rosyjskich rozpoczął się odwrót na linię na północ od Tanwi i zaczęto przygotowywać odwrót za San a gdy 11 IX 1914 r. w lukę pomiędzy c. k. 1. Armią a Grupą arcyksięcia Józefa Ferdynanda Habsburga wkroczyły dwa rosyjskie korpusy, gen. F. Conrad von Hötzendorf nakazał odwrót wszystkich c. k. sił za San, który stał się nieunikniony. Nakazano przerwanie walk i odwrót

³² Ibidem.

wszystkich sił za ww. przeszkodę rzeczną a wg nowego rozkazu: c. k. 1. Armia miała zająć nowe pozycje na lewym brzegu Sanu, od jego ujścia do Wisły po Jarosław z przyczółkami mostowymi w Sieniawie (2 VII 1910 r. c. k. Szef sztabu Generalnego stwierdził, że „Ofensywny przyczółek mostowy, umocnienia także na południowym brzegu; gotowość 25. dnia mobilizacji”. Stan umocnień na początku działań wojennych był następujący: „Wybudowany po obu stronach rdzeń i prawostronny połowy pierścień [13 km] ze stałymi budynkami”³³ i w Jarosławiu; c. k. 4. Armia – pozycje pomiędzy Jarosławiem a Przemyślem i zgromadzić silny odwód w okolicach Przeworska; c. k. 3. Armia – obsadzić linie na południe od Przemyśla po Nizankowice [ukr. Нижанковичі]; c. k. 2. Armia – wycofać się na linię Nowe Miasto–Dobromil–Chyrów [Хирів, Khyriv]–Bilicz [ukr. Біличі] przebiegającą znacznie na wschód od Sanu. Rozkaz wykonano dość sprawnie w nocy 12 IX 1914 r. i w ten sposób rokująca wielkie nadzieje druga bitwa lwowska dobiegła końca, grzebiąc szansę na szybkie odzyskanie stolicy Galicji³⁴. Druga bitwa lwowska wykazała znaczną przewagę sił rosyjskich nad austro-węgierskimi – w początkach września 1914 r. co najmniej 200 batalionów po stronie rosyjskiej. Plan gen. F. Conrada von Hötzendorfa, by przez ofensywne działania w Galicji Wschodniej stworzyć dobre podstawy dla dalszej kampanii, nie udał się³⁵.

³³ S. Kułacz, *Okolice Leżajska i Sieniawy w przededniu i podczas I wojny światowej*, Leżajsk 2008, s. 21–22.

³⁴ J. Bator, op.cit. s. 83. Straty, jakie poniosły wojska austro-węgierskie w tej operacji, wyniosły 230 tys. rannych i zabitych, 110 tys. jeńców i 400 zniszczonych i straconych dział. Straty przeciwnika były prawdopodobnie znacznie wyższe i odbiły się na osłabieniu tempa następnych operacji, lecz mniej bolesne, a dysponujące czterokrotnie większym potencjałem ludzkim imperium carów mogło sobie na nie pozwolić. Na początku września 1914 r. strona rosyjska górowała nad austro-węgierskim przeciwnikiem przewagą 200 batalionów, czyli około 200 tys. ludzi. Wzrastała ona z każdą chwilą, gdyż ze strony rosyjskiej czyniono wówczas wszystko, by wzmocnić front nowymi korpusami napływającymi z głębi imperium Romanowów.

³⁵ *Wielka wojna...*, op.cit., s. 167–169; F. Livesey, op.cit. W szczytowym dniu 11 IX 1914 r. pomiędzy Rawą Ruską i Dniestrem atakowały po stronie austro-węgierskiej 454 osłabione walkami bataliony piechoty, 124 szwadrony jazdy i 216 baterii wyposażonych w 1232 działa. Natomiast broniący się przeciwnik dysponował 352 pełnymi batalionami piechoty, 267 szwadronami jazdy i 1263 działami. Atakujący posiadali więc jedynie względną przewagę w piechocie, lecz ustępowali stronie rosyjskiej w artylerii i w kawalerii, która w ówczesnych wojnach stanowiła najważniejszy czynnik manewrowy. Co więcej, przewaga strony rosyjskiej w tym rodzaju broni była prawie dwukrotna. W tej bitwie poległ Oblt. Herbert Conrad von Hötzendorf, służący w 15. pułku dragonów – por. J. Bator, op.cit. s. 81.

Podczas wrześniowego odwrotu c. k. armii polowych na zachód załogi Flik. 8. i Flik. 10. przydzielone były do c. k. 4. Armii rozpoznając kierunek rosyjskiego natarcia z północnego-wschodu i po raz kolejny ich loty oddały nieocenione usługi AOK i dowództwom poszczególnych armii.

- Flik. 8. zmobilizowana została w Aspern (Austria) w oparciu o Flugpark 8. pod d-ctwem Oblt. Czapary Jenö (Oblt. Fp. Eugen Czapary). W gronie personelu latającego jednostki min. znajdowali się – obserwatorzy: Oblt. Jindrich Kostrba, Oblt. Bechinie von Lazau, Lt. Emanuel Grycz, Lt. A. Hartzer; piloci: Oblt. Camillo Perini, Oblt. Rudolf Holeka, Oblt. Arthur Böhm, Oblt. F. Reisner, Oblt. ing. Rudolf Stanger [Słowak rodem z Štyrsko Hradce], zgsf. Robert Meltsch [Czech – Melč]. Na wyposażeniu jednostki znajdowały się dwa samoloty niemieckiej produkcji typu DFW z silnikami typu „Mercedes” o mocy 100 KM każdy o imionach własnych „Boy” i „Gerda”, 2 samoloty niemieckiej produkcji typu Aviatik B. I z ww. silnikiem o imionach własnych „Elsa” i „Durch”, jeden samolot austro-węgierskiej produkcji typu Lohner C *Gebirgspeilflieger* z silnikiem typu „Hiero” o mocy 85 KM i dwa samoloty austro-węgierskiej produkcji typu Lohner (brak oznaczenia typu) – wg stanu z 28 XII 1914 r. w jednostce znajdowały się 3 samoloty niemieckiej produkcji typu Aviatik B. I i jeden typu Albatros B. I. Podczas kampanii 1914 r. Flik. 8. stacjonowała na następujących lotniskach: w sierpniu 1914 r. – Przemyśl z przydziałem do c. k. 4. Armii; 11 VIII 1914 r. Radymno; 23 VIII 1914 r. – Cieszanów; 28 VIII 1914 r. Tomaszów Lubelski; 5 IX 1914 r. – Narol; 15 IX 1914 r. – Rzeszów; 27 IX 1914 r. – Zakliczyn; 2 X 1914 r. – Przeworsk; 4 X 1914 r. – Pilzno; 8 X 1914 r. – Dębica; 14 X 1914 r. – Rzeszów; 19 X 1914 r. – Przeworsk; 31 X 1914 r. – Rzeszów; 4 XI 1914 r. – Dębica; 7 XI 1914 r. – Tarnów; 9 XI 1914 r. – Brzesko-Kraków; 1 XII 1914 r. – Andrychów; 9 XII 1914 r. – Kraków³⁶.

³⁶ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 8. 1914; SAW-KA, Manuskripte Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr. Oskar Regele, s. 2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit.) podają, że Flik. 8. Została na przełomie lipca i sierpnia 1914 r. zmobilizowana w Przemyślu i w okresie 11 VIII 1914 r. – 13 V 1915 r. stacjonowała w Galicji.

- Flik. 10. zmobilizowana została w Graz (Austria) na bazie Flugpark 10. pod dowództwem Oblt. Erika Kahlena. W gronie personelu latającego m.in. znajdowali się: piloci: Oblt. Oskar Schmoczner von Meczenzeff, Oblt. Alfred Schindler, Lt. Ferdinand Junker; obserwatorzy: Oblt. V. Martinek, Oblt. Emil Kumstat, Oblt. Franz Reischer. Na wyposażeniu jednostki znajdowało się 6 samolotów austro-węgierskiej produkcji typu Lohner C *Gebirgsjagdflugzeug* z silnikami typu „Hiero” o mocy 85 KM każdy (w statystykach jednostki widnieją one dwukrotnie wymieniane pod nazwą Żurawica) podczas walk zastąpione samolotami niemieckiej produkcji typu Albatros B. I o numerach: 18, 7, 2121, 2117 – samolot bez numeracji miał imię własne „Lump” (? – 8 IX 1914 r. – w jednostce znajdowały się 3 samoloty typu Albatros B. I, 23 IX 1914 r. – jeden, 14 X 1914 r. – 3, 30 X 1914 r. – 2, 12 XI 1914 r. – 2). Podczas kampanii 1914 r. Flik. 10. stacjonowała na następujących lotniskach: 20 VIII 1914 r. – Jarosław z przydziałem do c. k. 4. Armii; 21 VIII 1914 r. Lubaczów; 22 VIII 1914 r. – Cieszanów; 27 VIII 1914 r. – Tomaszów Lubelski; 5 IX 1914 r. – Narol; 11 IX 1914 r. – Morańce; 12 IX 1914 r. – Jarosław; 15 IX 1914 r. – Rzeszów; 20 IX 1914 r. – Jasło; 21 IX 1914 r. – Zakliczyn; 4 X 1914 r. – Pilzno; 8 X 1914 r. – Dębica; 11 X 1914 r. – Rzeszów; 4 XI 1914 r. – Dębica; 8 XI 1914 r. – Brzesko; 9 XI 1914 r. – Kraków; 1 XII 1914 r. – Andrychów; 9 XII 1914 r. – Kraków³⁷.

3 IX 1914 r. załoga Flik. 8. po starcie z lotniska w Tomaszowie Lubelskim rozpoznała rejon Uchanie-Hrubieszów zaś 7 IX 1914 r. trzy samoloty typu Aviatik B. I otrzymała z Przemyśla Flik. 10. stacjonująca na lotnisku w Narolu. Załogi jej wykonały dwa loty w rejon Mosty Wielkie–Żółkiew i Mosty Wielkie–Krystynopol [ukr. Червоноград, do 1953 Krystynopol]–Sokal [ukr. Сокаль]. Załoga

K. Wielgus (*Okocimsko...*, op.cit.) podaje jedynie, że 22 VIII 1914 r. Flik. 8. stacjonowała w Radymnie z przydziałem do 4. Armii.

³⁷ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 10. 1914; SAW-KA, Manuskrypty Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit.) podają, że Flik. 10. w dniach 22 VIII 1914 r.–7 XII 1917 r. stacjonowała na terenie Galicji. K. Wielgus (*Okocimsko...*, op.cit.) podaje jedynie, że 22 VIII 1914 r. Flik. 10. stacjonowała w Cieszanowie. Pisownia nazwiska Oblt. O. Schmoczera von Meczenzeff występująca w literaturze przedmiotu jako Meczenendorf jest błędna.

Flik. 8. tego dnia po starcie z lotniska w Narolu rozpoznawała „linie kolejowe w rejonie Mosty Wielkie–Sokal–Bełz–Uhnów oraz siły przeciwnika w rejonie Hrubieszów–Sokal–Krystynopol–Uhnów”. 8 IX 1914 r. załogi Flik. 8. wykonały dwa loty rozpoznawcze w rejon Komarów–Bełz [ukr. Белз] śledząc ruch wrogiej kawalerii³⁸.

Na tym kierunku rosyjskiego uderzenia operowały także załogi Flik. 11. i Flik. 14. 3 IX 1914 r. załoga Flik. 11. w składzie pilot Feldfelbel Flzf. F. Malina i obserwator Oblt. baron F. von Rosenthal po starcie z lotniska Przemyśl-Żurawica z wysokości 700 m rozpoznała rosyjskie kolumny (obserwator łącznie wykonał tego dnia 7 godzin lotu) w ogniu rosyjskiej opl. znajdując się w trakcie lotu pomiędzy 1800 a 2000 m. Tego dnia załoga Flik. 14. operująca z tego samego lotniska pomimo burzy wykonała 4 ½ godzinny lot rozpoznawczy. Załoga Flik. 11. w składzie pilot Feldfelbel Flzf. F. Malina i obserwator Oblt. baron F. von Rosenthal 6 IX 1914 r. wykonała 4 godzinny lot rozpoznawczy pokonując trasę 3150 km (sic). Inni piloci w tych dniach pokonywali trasy do 3000 km jak np. por. Feszl do 5 IX 1914 r. w 15 lotach pokonał 3180 km nad terenem wroga zaś z Flik. 11. Oblt. I. Kozma wraz z pilotem zgsf. Knoppem każdy lot wykonywali o długości do 300 km³⁹. 7 IX 1914 r. załogi Flik. 14. wykonały rozpoznanie w łącznym czasie 14 godz. 30 min w rejon Lwowa i Mikołajewa zaś 8 IX 1914 r. załogi Flik. 11. i Flik. 14. operujące z lotniska Przemyśl-Żurawica w rejonie Lwów-Mikołajów wykryły „ponad 20 batalionów rosyjskiej piechoty oraz 10 baterii artylerii w marszu”⁴⁰. 9 IX 1914 r. załogi ww. jednostek operujące z lotniska w Przemyślu-Żurawicy rozpoznały rejon Grabowiec-Zamość oraz rejon Janów–Magierów–Żółkiew. 10 IX 1914 r. załogi Flik. 10. przebazowały się na lotnisko Morańce zaś załogi Flik. 8. z lotniska w Narolu rozpoznały rejon Uhnów–Tomaszów Lubelski–Narol. Załoga Oblt. Zulegera z Flik. 14. 10 IX 1914 r. przeprowadziła z lotniska w Przemyślu rozpoznanie rejonu Tomaszowa Lubelskiego – pod Tarnawatką, w drodze na Rawę Ruską wykryto wrogą kolumnę zaś pod Tomaszowem Lubelskim „6–8 batalionów i na południe od miasta kolejne 6–8 batalionów w marszu”. 11 IX 1914 r. załoga Flik. 14. rozpoznała lukę

³⁸ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst, Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien –teczka Przemyśl–Russen, s. 26–27.

³⁹ Ibidem, s. 24–25.

⁴⁰ Ibidem, s. 26–27.

między c. k. 1. i 4. Armią w rejonie Biłgoraj–Tarnogród–Ułazów–Cieszanów–Lubaczów – w rejonie Cieszanowa rozpoznano 12 batalionów, 9 baterii artylerii i rosyjski pociąg. Tego dnia załoga Flik. 8. meldowała o godz. 7.10 wykrycie z powietrza wrogiej kolumny wszystkich rodzajów broni długości 7 km na trasie z Tomaszowa Lubelskiego na Bełżec; pomiędzy Zamościem a Tomaszowem Lubelskim o godz. 7.18 wykryto kolumnę wrogiej piechoty i artylerii długości 1 km; o godz. 7.25 wykryto „pociąg z oddziałami wrogiej piechoty; w ruchu w kierunku Zamościa rozpoznano 800 pojazdów a na odcinku z Wierzbnej na Zamość 3000 pojazdów”⁴¹.

Załogi Flik. 1. przydzielone do c. k. 2. Armii 3 IX 1914 r. rozpoznawały z lotniska w Stryju kierunek wschodni rosyjskiego natarcia – w rejonie Chodorów–Halicz wykryto dwie wrogie DP zaś pomiędzy Dniestrem a Prutem na linii Niżniów [ukr. Нижнів]–Kołomyja [ukr. Коломия] inne jednostki. W dniach 4–5 IX 1914 r. silny wiatr utrudnił wykonywanie lotów rozpoznawczych zaś 6 IX 1914 r. załoga Flik. 1. rozpoznała rejon Stryj–Stanisławów–Mikołajów oraz rejon pomiędzy Wereszycą a Dniestrem i Gródkiem Jagiellońskim. Pomimo silnego wiatru w godzinach po południowych rozpoznano rejon po Kałusz [ukr. Калуш, Kalush]–Żurawno [ukr. Журавно]–Halicz. 7 IX 1914 r. załoga Flik. 1. rozpoznała rejon Stryj–Stanisławów–Horodenka [Городенка]–Buczacz–Brzeżany–Rohatyn–Mikołajów pokonując trasę do 400 km zaś 8 IX 1914 r. załogi Flik. 1. rozpoznały rejon Mikołajów–Lwów w łącznym czasie 17 godzin (sic). 10 IX 1914 r. załoga Flik. 1. o godz. 8.00 rozpoznała rejon Mikołajewa, Pustomyt [ukr. Пустомити], Gródka Jagiellońskiego lądując przymusowo pod Gródkiem Jagiellońskim meldując o godz. 16.00 rozpoznanie odcinka Mikołajów–Lwów. 11 IX 1914 r. załogi Flik. 1. „rozpoznały silne kolumny przeciwnika w rejonie Lwów–Chodorów, Chodorów–Stanisławów, Bratkowce [ukr. Братківці]–Dolina [ukr. Долина]–Kałusz”. W ciągu 20 dni od 23 VIII do 11 IX 1914 r. załogi Flik. 1., Flik. 5. Flik. 7., Flik. 8., Flik. 10. i Flik. 11. wykonały w ciągu 14 lotnych dni 168 lotów (dziennie zatem wykonywano 8 lotów rozpoznawczych)⁴².

⁴¹ Ibidem, s. 21–23, 34.

⁴² Ibidem, s. 37. 10 IX 1914 r. załoga Flik. 1. zameldowała do godz. 8. 00, że „Mikołajów – który uważano za opuszczony – jest „obłożony”, że na obszarze Lubiana-Szczerzec-Pustomyty-Lipniki – wróg wraca na wschód i północ (około 1 dywizja), 1 brygada kawalerii. 7.00 w ruchu nieopodal Lipniki pod Lwowem, po południu uzupełniono, że na obszarze Dornfeld-Reichenbach-Nowosiółki stwierdzona została 1 dywizja. 1 samolot AOK lądował awaryjnie nieopodal

Podczas tej fazy kampanii 1914 r. na galicyjskim niebie w składzie rosyjskiej 8. Armii pojawił się min. 7. Awiaatriad, sformowany na przełomie grudnia 1913 r. i marca 1914 r. wraz z 8., 24. i 25. Korpuśnymi Awiaatriadami powstając w oparciu o 6. Rotę Lotniczą w Odessie. Choć zarządzeniem z 18 (31) III 1914 r. na liście rosyjskich jednostek lotniczych pojawiły się ww. Awiaatriady pomimo tego, że oficjalnie 1 (14) III 1914 r. stworzono ww. Oddziały Lotnicze jak i 6. Rotę Lotniczą. Dowódcą 7. Awiaatriady został rotmistrz pil. Jesipow zaś sprzętem latającym były samoloty produkcji francuskiej bądź licencyjnie produkowanych w Rosji typu Nieuport IV. W połowie 1914 r. 7. Awiaatriad został w ramach ćwiczeń przebazowany do Oczakowa [ukr. Очаків, tur. Özü]. 1 (14) VII 1914 r. dowódca jednostki wraz z mechanikiem Kalmanowiczem wylecieli z Odessy [ukr. Одеса, ros. Одесса] celem wzięcia udziału w pogrzebie lotniczym lecz podczas nabierania wysokości samolot typu Nieuport IV runął na ziemię grzebiąc załogę. Po tym wypadku dowództwo jednostki przejął sztabskapitan pil. Iwan Stiepanow a podległymi mu pilotami byli: lejtнант Michał Pawłowski, młodszy podoficerowie Manuczarow, Manuczarjanc i Iwan Spatarel – absolwenci Kaczyńskiej Szkoły Lotniczej. W czerwcu 1914 r. opuścili jednostkę by kontynuować służbę lotniczą w innych jednostkach piloci Gawin, Manuczarow i Manuczarjanc zaś w ich miejsce przybyli lejtнанци piloci Mikołaj Kronidow i Mikołaj Sabelnikow⁴³. O godz. 6 rano 24 VI (7 VII) 1914 r. stacjonujący w Odessie 7. Awiaatriad znalazł się w stanie mobilizacji dysponując sześcioma samolotami typu Nieuport IV – dwa z nich pochodziły z Zakładów S. S. Szczetczina, jeden z zakładów RBWZ [Russko-Baltijski Wagonnyj Zawod] zaś trzy z zakładów „Duks” zabrano ze stanu samolotów Kaczyńskiej Szkoły Lotniczej. 26 VII (8

Gródka [Jagiellońskiego], melduje 16.00–17.00: Droga Mikołajów-Lwów od Reichenbach po Lwów w tumanach kurzu, które szybko przemieszczają się na północ”. 11 IX 1914 r. załoga Flik. 1. zaobserwowała „przed południem na północ od Sokolnik 6–7 baonów a nieopodal Brodki silniejsze kolumny maszerujące w kierunku Lwowa; po południu pomiędzy Lwowem a Chodorowem duży ruch taborów, głównie na północ. Obszar Chodorów-Stanisławów wolny. Bratkowice–Dolina–Kalusz ruch [nieprzyjaciela]. XII Korpus otrzymał od dowództwa 2. Armii zgodę na lotnicze rozpoznanie artyleryjskie. Długi front z prawego skrzydła 2. Armii od Mikołajowa, nad przełęcz Użocką aż do Bukowiny – długości prawie 400 km – musiał z powodu braku pilotów obyć się bez wszelkiego rozpoznania powietrznego. Koncentracja wszystkich pilotów znajdujących się na obszarze głównych walk od Wisły na południe od Lwowa w celu osłabienia frontów bocznych okazało się całkowicie słuszne”.

⁴³ M. Hajrulin, *7 Korpusnoj awiacionnyj atriad*, Moskwa Sankt Ptersburg 2008, s. 6–7.

VIII) 1914 r. jednostka dotarła transportem kolejowym do Proskurowa [ukr. Хмельницький, Chmelnyćkyj; do 1954 r. Płoskirów, ukr. Проскупів, Proskuriv] gdzie przydzielono ją do XII Korpusu 8. Armii Frontu Południowo-Zachodniego. W celu zapoznania własnych wojsk z sylwetkami samolotów oraz ich oznakowaniem lotnicy jednostki wykonali szereg lotów nad swoim terytorium lecz piechota rosyjska strzelała do wszystkiego co latało bez umiaru. 30 VII (12 VIII) 1914 r. podczas lotu sztabskapitan pil. I. Stiepanow i lejtnant pil. M. Sabielnikow wpadli w ogień zamojskiego 60. pp w wyniku czego samolot typu Nieuport IV pilotowany przez sztabskapitana pil. I. Stiepanowa otrzymał dwa trafienia zaś samolot lejtanta pil. M. Sabielnikowa cztery⁴⁴. 5 (18) VIII 1914 r. szef sztabu 8. Armii oddał 7. Awiaatriad pod rozkazy dowódcy VII Korpusu który nacierał na osi Tarnopol–Lwów – lotniskiem jednostki stała się wieś Romanowo pod Wołoczyskami [ukr. Волочиськ – Wołoczysk]. W ciągu miesiąca rosyjskie 2. i 5. Armie w bitwie galicyjskiej nacierały na Przemyśl i Lwów, a 3. i 8. Armie z Równa i Proskurowa uderzały na Lwów i Halicz. 21 VIII (3 IX) 1914 r. zajęto Lwów po czym rozpoczęły się ciężkie walki pod Gródkiem Jagiellońskim. 2., 3. i 4. c. k. Armie cofając się na linię Sanu oddawały coraz większe połacie Galicji a rosyjska 8. Armia wyszła tym samym na przedpole Karpat⁴⁵. Lotnicy 7. Awiaatriadu rozpoznawali z powietrza siły przeciwnika – 11 (24) VIII 1914 r. za udane rozpoznanie w rejonie Tarnopola młodszy podoficer pilot I. Spatarel został mianowany podporucznikiem (miasto zajęto 10 [23] VIII 1914 r. między innymi dzięki udanemu rozpoznaniu ww. pilota). Sztabskapitan pil. I. Stiepanow został odznaczony Krzyżem Św. Jerzego IV klasy za to że 28 VIII (10 IX) 1914 r. w walce pod Gródkiem Jagiellońskim nie zważając na ostrzał przeciwnika rozpoznał wrogie baterie artylerii. W tym samym dniu samolot typu Nieuport IV nr 30 pilotowany przez sztabskapitana pil. I. Stiepanowa wykonał loty w czasie 1 godz. 22 minuty i 1 godz. 5 min. nad ww. terenem. W sierpniu 1914 r. nowym dowódcą jednostki został sztab-srotmistr pil. Gustaw Macewicz (ur. 3 IX 1878 r. w majątku Prussy w powiecie Czerkawskim, narodowości polskiej, do 1911 r. służący w stopniu pchor. w 9. pułku kirasjerów z którego odszedłszy ukończył w 1911 r. kurs pilotażu w Kaczyńskiej Szkole Lotniczej koło Sewastopola obejmując do-

⁴⁴ Ibidem, s. 8.

⁴⁵ *Działania militarne w Polsce południowo-wschodniej*, red. W. Wróblewski, Warszawa 2000, s. 233–236.

wództwo 7. Awiaatriadu). Po pięciu dniach wyjechał on do moskiewskiej szkoły lotniczej by zapoznać się z samolotami typu Morane. W ciągu miesiąca walk na froncie 7. Awiaatriad stracił blisko połowę samolotów bynajmniej nie z winy przeciwnika – przykładowo jeden z samolotów typu Nieuport IV z zakładów S.S. Szczetczina, który otrzymała jednostka nie nadawał się do służby wojennej i zostawiono go pod strażą w Proskurowie. 19 VIII (1 IX) 1914 r. miały miejsce trzy awarie samolotów: pod wieczór w rejonie Tarnopola z powodu awarii silnika jednego z samolotów typu Nieuport IV lejtant pil. M. Pawłowski musiał przymusowo lądować odnosząc niewielkie rany; z tego samego powodu lejtant pil. M. Kronidow znalazł się w tarapatkach i trafił do szpitala a jego samolot nadawał się do remontu. W obu samolotach połamane zostały śmigła, stery, skrzydła, stabilizatory a silniki były mocno pogięte. Samoloty skierowano do 6. Roty Lotniczej zaś trzeci samolot typu Nieuport IV miał awarię będąc pilotowanym przez młodszego podoficera I. Spatarela⁴⁶. AOK w okresie do 25 VIII 1914 r. otrzymało 25 meldunków o lotach wrogich samolotów w rejonie Galicji Zachodniej, Użgorodu [ukr. i ros. Ужгород (Użgorod), węg. Ungvár, niem. Ungwar], Lublina, Kraśnika, Cieszanowa, Jarosławia, Tomaszowa Lubelskiego, Rawy Ruskiej, Lwowa, Gródka Jagiellońskiego i Kijowa (sic!). 20 VIII 1914 r. pod Lwowem jeden z rosyjskich dowódców, gen. Martinow wraz z samolotem po przymusowym lądowaniu został wzięty do niewoli przez c. k. oddziały⁴⁷. W ramach przeciwdziałania akcjom rosyjskiego lotnictwa, które aktywnie operowało nad austro-węgierskimi wojskami 13 VIII 1914 r. dowództwo c. k. 3. Armii, 14 VIII 1914 r. dowództwo 4. Armii, 19 VIII 1914 r. dowództwo 1. Armii a 21 VIII 1914 r. dowództwo 2. Armii opracowały rozkazy celem przeciwdziałania wro-

⁴⁶ M. Hajrulin, op.cit., s. 10–12. Sztabs-rotmistrz pil. Gustaw Juliusz Ksawery Macewicz objął stanowisko inspektora wojsk lotniczych w sztabie Rosyjskiego Frontu Zachodniego. W 1916 r. uległ ciężkiemu wypadkowi lotniczemu, w wyniku którego zapadł na ciężką chorobę płuc. Będąc w stopniu podpułkownika w 1917 r. znalazł się wśród żołnierzy I Korpusu Polskiego w Rosji, zaś w październiku 1918 r. przyjechał do Polski i wstąpił do Wojska Polskiego. 22 I 1919 r. został mianowany inspektorem wojsk lotniczych formacji wielkopolskich, zaś od 25 IX 1919 r. został Inspektorem Wojsk Lotniczych Wojska Polskiego w gen. bryg. 7 III 1920 r. został dowódcą polskiego lotnictwa wojskowego – szefem Departamentu Żeglugi Powietrznej Ministerstwa Spraw Wojskowych. Ze stanowiska tego został odwołany 20 I 1923 r., na skutek choroby. 30 IX 1925 r. został przeniesiony w stan spoczynku. Zmarł 1 II 1933 r. w Warszawie.

⁴⁷ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst, Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien –teczka Przemysł–Russen, s. 4–5.

gim samolotom. 23 VIII 1914 r. dowództwo 6. DK meldowało, że rosyjski samolot „z oznaczeniami bialo-niebiesko-czerwonymi”, nisko latając, rozpoznawał ruchy jej oddziałów zaś wg meldunków AOK w rejonie Halicza 30 VIII 1914 r. o godz. 13.00 dwa samoloty rosyjskiego XXIV Awiaatriadu, których załogi rozpoznawały rejon Monasterzyska-Halicz zostały zestrzelone (samoloty i lotnicy wzięci do niewoli zostali skierowani do Stryja)⁴⁸.

Pierwszym w historii lotnictwa samolotem zniszczonym w wyniku tarana powietrznego był dwumiejscowy, dwupłatowy samolot k.u.k. Luftfahrtruppen typu Albatros B. I z Flik. 11., który 26 VIII 1914 r. (według kalendarza juliańskiego – 8 IX 1914 r. – według gregoriańskiego zniszczył prekursor „taranu powietrznego” sztabskapitan Piotr Nikołajewicz Niestierow z rosyjskiego XI Awiaatriadu atakując klucz trzech samolotów ww. typu bombardujących polowe lotnisko carskiego lotnictwa blisko galicyjskiej wsi Szolkiewka [niem. Scholke-vka] koło Halicza. Pilot ten zniszczył taranem nad Żółkwią k./Lwowa ww. samolot z załogą w składzie: baron Oblt. F. von Rosental i Flzf. Feldfebel F. Malina⁴⁹. Pasma sportowych sukcesów tego znanego na świecie pilota przerwał wybuch wielkiej wojny, choć dla niego był to czas praktycznego zrealizowania swoich pomysłów z okresu pokojowego⁵⁰. Tuż po wybuchu wielkiej wojny sztabskapitan P.N. Niestierow dowodząc XI Awiaatriadem znalazł się na lotnisku w okolicy Dubna w dniach 5–6 VIII 1914 r. Jako dowódca próbował u swych przełożonych wywalczyć, by samoloty jego Awiaatriadu uzbrojono w karabiny maszynowe, lecz powiedziano mu, że XI. Oddział Lotniczy nie jest na liście Awiaatriadów mających zostać w nie uzbrojone. Gdy jednostka przeniosła się na lotnisko obok Halicza podwładni sztabskapitana P.N. Niestierowa wykonywali głównie loty

⁴⁸ Ibidem; „Gazeta Krakowska” nr 130 z 6 XII 1914 r.; H. Łukasik, *Twierdza Kraków. Wokół krakowskiej twierdzy. Epizody, bohaterowie, ślady bitwy o Kraków 1914*, Międzyzdroje–Kraków 2009, s. 156. Łącznie podczas całej kampanii 1914 r. 6 c. k. Fliegerkompanie zgrupowanych na Froncie Serbskim na Bałkanach w okresie 133 dni wykonało 622 loty a 10 Fliegerkompanie zgrupowanych na Froncie Północnym-Rosyjsko-Galicyjskim w okresie 141 dni wykonało 728 lotów bojowych – łącznie na Bałkanach 532 w Galicji 1146 dni operacyjnych (zamiast 1200 lotów wykonano jedynie 800 lotów rozpoznawczych) – por. SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 I g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, s. 23–24.

⁴⁹ J. Zahalka, *Posledni let z Premysłu*, „HPM” 2001, nr.1 s. 24–25. W literaturze przedmiotu spotkać można także inne datowanie tego wydarzenia na dzień 25 VIII 1914 r. Pośmiertnie Fw. Fp. F. Malina został odznaczony rozkazem PVB/Nr 37 z 13 III 1915 r. odznaką połową lotnika.

⁵⁰ Ibidem.

rozpoznawcze nad Galicją, a ze względu na brak broni pokładowej do powietrznych starć z samolotami c. k. lotnictwa nie dochodziło. Dowództwo K.u.K. Luftfahrtruppen ogłosiło, że lotnik, który zestrzeli jego samolot otrzyma specjalne ufundowaną nagrodę. Głową dowódcy XI. Awiaatriadu zaprzętał wówczas pomysł zastosowania z powietrznej walce nowej metody zwalczania przeciwnika... taranowania. A w tym czasie aby ocenić szybkość lotu przeciwnika należało oceniać go po świście wiatru i w lukach naciągowych skrzydeł, a wysokość na popularne oko, zaś temperaturę silnika po zapachu z niego się wydobywającego. W sierpniowych dniach 1914 r. regularnie nad Haliczem i Żółkwią pojawiały się rozpoznawcze samoloty ze znakami c. k. lotnictwa. Dowództwo rosyjskiej 3. Armii było tym faktem zaniepokojone i powierzyło dowódcy XI Awiaatriadu zadanie przerwania tych lotów. Gdy opisywanego dnia trzy wrogie samoloty typu Aviatik B.I z Flik. 11. dowodzone przez ww. barona Oblt. F. von Rosenthala zaatakowały bombami ww. lotnisko położone obok wsi Szolkiewka w pobliżu Halicza – w efekcie nalotu hangary rosyjskiej bazy stanęły w ogniu. W tym samym czasie z pod lwowskiego lotniska wystartował samolot typu Morane Saulnier G nr. 281 pilotowany przez sztabkapitana P.N. Niestierowa, który mając dużą przewagę wysokości zaatakował z góry jedną z wrogich maszyn. Wrogi samolot wykonujący dodatkowo powietrzne rozpoznanie pozycji wojsk rosyjskich leciał na dużej wysokości i był poza zasięgiem broni piechoty. Lekki Morane Saulnier G nr 281 pojawiwszy się w powietrzu w rejonie wsi Wola Wysocka koło Żółkwi skłonił c. k. załogę do ucieczki, gdyż rosyjski pilot wykonywał niebezpieczne figury akrobatyczne tuż obok ich samolotu. Manewry pilota nie przyniosły spodziewanego efektu i zdesperowany pilot swym samolotem nie mogąc dokładnie określić swej szybkości uderzył nie kołami, a silnikiem w stery maszyny przeciwnika niszcząc je. Oba splecione samoloty runęły na ziemię spadając po prawej stronie szosy łączącej Żółkiew z Rawą Ruską w pobliżu wsi Wola Wysocka [ukr. Воля-Висоцька]. W starciu zginęli wszyscy jego uczestnicy a taranujący pilot został pierwszym poległym w wielkiej wojnie lotnikiem cesarskiego rosyjskiego lotnictwa (dowódca XI. Awiaatriadu wypadł z kabiny około 10–12 m od miejsca, gdzie rozbił się jego samolot ginąc na miejscu⁵¹ – **późniejsze badanie wraku**

⁵¹ Ibidem; W. Szuniewicz, *U powitri – skriz opora*, „Meridian” 2006, nr 28206, s. 12–18; A. Popiel, *Nie tam zginął kpt Piotr Niestierow*, „Skrzydłata Polska” 2007, nr 6, s. 52.

jego samolotu wykazało, że uszkodzenia konstrukcji wskutek uderzenia w samolot K.u.K. Luftfahrtruppen były tak duże, iż nie mógłby on i tak na nim wylądować). We wraku wrogiego samolotu znaleziono ciała dwu poległych lotników. Zwłoki sztabskapitana P.N. Niestierowa przewieziono początkowo do Charkowa gdzie też do muzeum przekazano śmigło z jego samolotu. Poległych c. k. lotników pochowano zaś na skraju wiejskiego cmentarza usytuowanego przy ww. szosie, stawiając na mogile duży drewniany krzyż ze śmigłem⁵². Sztabskapitana P.N. Niestierowa pochowano w Kijowie. O jego wyczynie pisała wówczas cała światowa prasa i tym samym jego taran odbił się szerokim echem w lotniczym świecie. Niektórzy uważali, że był to wręcz przejaw fanatyzmu, którego nie należy naśladować lecz następcą sztabskapitana P. N. Niestierowa był Rosjanin – 1 (14) IV 1915 r. sztabskapitan Aleksander Kazakow również na samolocie typu Morane Saulnier G zaatakował skutecznie nad obszarem *Kongresówki* niemiecki samolot typu Brandenburg B. I i śmigłem zniszczył jego usterzenie tak skutecznie, że wrogi samolot runął na ziemię⁵³.

Rosyjskie radiotelegamy zawierały skromne informacje o działaniach powietrznych: w dzienniku 3. Armii zapisano 13 IX 1914 r.: „8 IX piloci rozeznali, że większe siły wroga poruszają się Sambor [ukr. Самбір, węg. Szambor] w kierunku Komarno [ukr. Комарно] i Mikołajów”; w meldunkach za okres 18–20 IX 1914 r. zapisano: „Nad V. dowództwem korpusu o godz. 6 przeleciał austriac-

⁵² J. Zahalka, op.cit., s. 24–29; B. Gaczkowski, *Atakuję Taranem*, Rzeszów 1985, s. 11. A. Popiel (op.cit. s. 52) podaje, że sztabskapitana P.N. Niestierowa pochowano w Charkowie. W 1951 r. nazwę miasta Żółkiew zmieniono na Niestierow, zaś po rozpadzie ZSRR władze niepodległej Republiki Ukrainy przywróciły miastu nazwę – obecnie brzmi ona Żółkwa – Żółkiew. Sztabskapitan P.N. Niestierow jest nadal czczony w Republice Rosji jako bohater, zaś jego imię nosi jedno z miast Kaliningradzkiego Okręgu Wojskowego. Informację o śmierci Oblt. F. von Rosenthala i sztabskapitana P.N. Niestierowa podał w nr. 13 z 1914 r. „Wiener Luftschiffer-Zeitung” (s. 220).

⁵³ A. Popiel, op.cit. Według B. Gaczkowskiego (op.cit.) przebieg całego starcia miał inny przebieg. Około godz. 10.30 samolot rozpoznawczy c. k. lotnictwa nadleciał nad Żółkiew, a sztabskapitan P.N. Niestierow, gdy go zauważył, wsiadł do kabiny jednopłatowego samolotu typu Morane Saulnier i próbował go przechwycić, lecz bez powodzenia. Po wylądowaniu okazało się, że przy starcie oderwała się specjalnie zamontowana linka z ciężarkiem do wplątywania się w śmigło wrogiego samolotu. Około godz. 12.00 wrogi samolot ponownie nadleciał nad Żółkiew i sztabskapitan P.N. Niestierow, wsiadłszy do dwumiejscowego samolotu, gdyż jego maszyna była uszkodzona, wystartował z zamiarem przechwycenia przeciwnika. Do taranowania doszło o godz. 12.05 na północny zachód od wioski Lipino, gdzie spadły resztki obu samolotów.

ki samolot”; w meldunku z 20 IX 1914 r. do 4. Armii zwrócono uwagę na „obserwowane samoloty wroga, widoczny również jeden balon na uwięzi”; 12 X 1914 r. w radiotelegramie była mowa „o poczcie lotniczej”; 3 X 1914 r. rozkaz do gen. Webel’a: „[...] komendant armii stwierdził, że Pana meldunki wpływają bardzo późno. Rozkazał aby działalność poczty lotniczej szczególnie nadzorować i używać samochodów”⁵⁴. Można z tego wysnuć przekonanie, że strona rosyjska regularnie używała samolotów do przekazywania rozkazów. Radiotelegram z 29 X 1914 r. mówił: „Komendant 2. kompanii sterowców w Lwowie zostaje zawiadomiony, że oddział jest w drodze z Petersburga przez Brest [Brześć] do Lwowa” zaś 2 XI 1914 r. zapisano: „Zwraca się uwagę, że w dn. 3.11 własny samolot...”⁵⁵. W meldunku dowództwa c. k. 3. Armii z 20 IX 1914 r. wspomniano, że „znany lotnik Niestierow został pochowany w Kijowie z wielkimi honorami”⁵⁶.

Podczas walk odwrotowych c. k. 1. Armii w okresie 12–27 IX 1914 r. aktywnie pracowały na rzecz jej dowództwa Fliegerkompanie K.u.K. Luftfahrtruppen. 12 IX 1914 r. załoga Flik. 7. z lotniska w Nisku wykonała lot w rejon Sieniewa-Leżajsk; 16 IX 1914 r. załogi Flik. 7. wykonały dwa loty w rejon Wisły i ujścia Dunajca do Wisły oraz na południe od Leżajska – „pomiędzy Sandomierzem a Rozwadowem zauważono 7 mostów”; Flik. 5. po ewakuacji z Niska przez Raniżów została przebazowana do Rzeszowa – w dniach 2–17 IX wykonywano loty rozpoznawcze pomimo złej pogody; 19 IX 1914 r. załoga Flik. 7. pod Kamieniem rozpoznała 8 batalionów rosyjskiej piechoty (silny wiatr uniemożliwił dalszy lot – tego dnia Flik. 7. została przebazowana na lotniska Brzesko-Szczucin); 21 IX 1914 r. pomimo silnego wiatru załogi Flik. 5. po przebazowaniu w dniach 18–20 IX 1914 r. w rejon lotnisk Dębica-Tarnów (lotnisko polowe znajdowało się na polach Lipia).

- Flik. 5. zmobilizowana była w Ujvidek [Novi Sad – Chorwacja] pod d-ctwem Olt. F. P. Waldemara Kenese. W składzie jednostki znajdowali się w gronie personelu latającego: – piloci: Oblt. Andreas Alexay, Oblt. Ferdinand (Karl?) Banfield, Oblt. Ferdinand Cavallar von Grabensprung, Oblt. Johann Mandl, Oblt. Camillo Perini oraz obserwatorzy: Oblt. Josef Bendik, Oblt. Eduard Fritsch, Oblt. Guido Georgievics i Oblt. Max Ma-

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, s. 36–37, 40–42.

cher. Na wyposażeniu jednostki 1 VIII 1914 r. znajdowało się 6 samolotów niemieckiej produkcji typu Aviatik B. I każdy z silnikiem typu „Mercedes” o mocy 100 KM i dwa samoloty austro-węgierskiej produkcji typu Lohner B Pfeilflieger (Seria H 2) z silnikiem o mocy 90 KM każdy stopniowo zastąpione w samoloty typu Albatros B. I z silnikami o mocy 120 KM każdy. Podczas kampanii 1914 r. na froncie wschodnim jednostka przydzielona operacyjnie do c. k. 2. Armii stacjonowała na następujących lotniskach: 6–7 VIII 1914 r. – Ujvidek; 12–17 VIII 1914 r. – Przemyśl; 18–28 VIII 1914 r. – Nisko z przydziałem do c. k. 1. Armii; 28 VIII-9 IX 1914 r. – Kraśnik; 10–12 IX 1914 r. – Nisko; 12 – 14 IX 1914 r. – Ranizów [niem. Rani-schau]; 14–18 IX 1914 r. – Rzeszów; 18–20 IX 1914 r. – Dębica-Tarnów; 21 IX-3 X – Brzesko; 3 X-11 XI 1914 r. – Szczucin z przydziałem do c. k. 4. Armii; 12–13 X 1914 r. – Baranów; [Sandomierski] 13–27 X – Ostrowiec; 27 X – 3 XI – Stopnica; 3–5 XI 1914 r. – Słomniki; 6–12 XI 1914 r. – Będzin [niem. Bendzin – Niemcy]; 12–15 XI 1914 r. – Nicolai (?) z przydziałem do c. k. 2. Armii; 16–18 XI 1914 r. – Opole; 18 XI-5 XII 1914 r. – Oleśno; 6–17 XII 1914 r. – Wieluń; 18–19 XII 1914 r. – Szczerców; 19–31 XII 1914 r. – Piotrków⁵⁷.

21 IX 1914 r. Flik. 5. została przebazowana na lotnisko w Brzesku, stamtąd wykonała loty rozpoznawcze: 23 IX 1914 r. – 1 lot w rejon Brzesko–Wisła–Opatowiec–Nowy Korczyn–Nida–Skalbmierz; 24 IX 1914 r. z powodu awarii silnika w samolocie lotów nie wykonywano; 24 IX 1914 r. załogi Flik. 7. wykonały dwa loty w rejon Tarnobrzeg–Kolbuszowa–Sędziszów Małopolski gdzie wykryto „siły przeciwnika w marszu, 2 mosty pod Sandomierzem, silny transport pod Cmolasem, pod Mielcem przeprawę nad Wisłokiem a nad Wisłą wrogi park

⁵⁷ SAW-KA/Luftfahrtruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien, Fliegerkompanie 5. 1914; SAW-KA, Manuskripte Luftfahrtruppen, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer und Herbst 1914. Bearbeitet in der „kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 2. P.M. Grosz, G. Haddow, P. Schiemer (op.cit.) podają, że Flik. 5. W dniach 28 VI–7 VIII 1914 r. stacjonowała na Froncie Serbskim a w okresie 14 VIII 1914 r.-5 IX 1915 r. stacjonowała na Froncie Wschodnim w Galicji i na Śląsku. K. Wielgus (*Okocimsko...*, op.cit.) podaje jedynie, że 22 VIII 1914 r. Flik. 5. stacjonowała w Nisku. F. Forstner (op.cit., s. 112) podaje, że w okresie przed pierwszym oblężeniem na terenie twierdzy Przemyśl stacjonowały czasowo Flik. 5. i Flik. 11., by potem zostać przebazowane na inne lotniska.

lotniczy” (pierwszy lot trwał 4 ½ godziny – 250 km, w drugi pokonano trasę 300 km w rejon Kielce-Nida); 25 IX 1914 r. załoga Flik. 7. rozpoznała rejon Wiśła-Nowe Brzesko-Stopnica-Opatów – „duże masy wojsk rosyjskich wykryto pod Stopnicą”; 25 IX 1914 r. załoga Flik. 5. wykonała lot nad Kolbuszową i Sandomierzem gdzie „rozpoznano trzy mosty na Wiśle, zaś w marszu rozpoznano korpus nieprzyjaciela i 1 DK”⁵⁸.

Podczas odwrotowych walk c. k. 4. Armii w tym samym czasie – w dniach 12–27 IX 1914 r. c. k. lotnictwo równie aktywnie pracowało na rzecz jej dowództwa: od 12 IX 1914 r. załogi Flik. 8. z lotniska w Narolu rozpoznawały rejon Tomaszów Lubelski–Rawa Ruska–Magierów gdzie wykryto „duże zgrupowania wrogiej artylerii, kawalerii i wrogą piechotę na południe od Narola w marszu”; 13 IX 1914 r. na rzecz c. k. 4. Armii pracowały także załogi niemieckiego Flieger Abteilung 36. (Fl. Abt. 36) – z lotniska w Żurawicy rozpoznano 14 IX 1914 r. rejon Narola, 15 IX 1914 r. rejon Dzików–Cieszanów–Wielkie Oczy–Jaworów zaś 16 IX 1914 r. załogi jednostki oddano do dyspozycji c. k. 1. Armii i przeleciały one do Dębicy; załogi Flik. 8. i Flik. 10. z lotniska w Rzeszowie 15 IX 1914 r. wykonały rozpoznanie nadszańskiego rejonu Krzeszów–Jarosław – w rejonie Gródka Jagiellońskiego wykryto „kolumnę wrogiej piechoty w marszu na Krakowiec oraz 1 DP w transporcie” – a 16 IX 1914 r. rozpoznano: rejon Rozwadów – Nisko – Sokołów Małopolski – Ulanów – Tanew – Krzeszów – Nieładówka, lokalizując marsz „wrogich sił nad Sanem”; załoga Flik. 8. wykonała 2 loty w rejon Ulanowa gdzie rozpoznano „spory ruch pociągów, pod Dąbrową Tarnowską i Tarnowem – mosty, w rejonie Krzeszowa – most i 1 BP oraz spore transporty, na odcinku z Ulanowa do ujścia Sanu – 8 mostów, pod Sieniawą – 1 korpus w marszu, w rejonie Lubaczowa – spory obóz sił przeciwnika, pod Krakowcem – 2–3 DP, pod Mościskami – 1 DP, w rejonie Milatyn-Chłopy – 1 korpus w marszu”; 17 IX załogi niemieckiego Fl. Abt. 36. wykonały 3 rozpoznania w rejonie Starzawy i Jarosławia wykrywając duże siły nieprzyjaciela w marszu zaś w godzinach popołudniowych w rejonie Adamówki i Bobrówki wykryto 3 pp i 6 stanowisk artylerii; zadania dla lotników na 19, 21 i 22 IX 1914 r. naka-

⁵⁸ SAW-KA, Manuskripte Luftfahrttruppen – 39, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer Und Herbst 1914. Bearbeitet in der “kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 40, 41–42.

zywały rozpoznanie rejonu Sanu – w tym czasie Flik. 11. i Flik. 14. przebazowały w rejon Jasła i tym samym nie wykonywały one rozpoznania zaś Flik. 10. w wypadku kolejowym 23 IX 1914 r. w wyniku zmiążdżenia straciła cenne 4 samoloty (sic!); załoga Flik. 10. w składzie obserwator Oblt. Schindler i pilot Oblt. E. Kumstat zameldowała 25 IX 1914 r. po starcie z lotniska w Zakliczynie rozpoznano „2 bataliony piechoty i 1 baterię artylerii pod Lubziną k./Ropczyc; 6 batalionów piechoty i 2 baterie artylerii pod Ropczycami; 12 batalionów piechoty i 5 baterii artylerii pomiędzy Sędziszowem Małopolskim a Trzycią; 2 bataliony piechoty i 1 bateria artylerii pomiędzy Trzycią a Bratkowicami; 2 DP pomiędzy Rzeszowem a Nienadówką; na południe od Pilzna i Rzeszowa brak przeciwnika” (stan z godz. 17. 45); 26 IX 1914 r. złe warunki atmosferyczne spowodowały osłabienie lotów rozpoznawczych – dowództwo c. k. 4. Armii otrzymało tego dnia meldunek z dowództwa c. k. 1. Armii, iż lotnik zameldował 25 IX 1914 r. na wschód od Wisłoki rosyjskie 3 DP na trasie Kolbuszowa–Majdan–Tarnobrzeg–Sandomierz; 27 IX 1914 r. załogi Flik. 10. wykonały 2 loty w rejon: Krosno–Dynów–Strzyżów i Rzeszów–Kolbuszowa–Radomyśl; załoga Flik. 8. z lotniska w Rzeszowie wykonała 1 lot w rejon Jarosław–Leżajsk – o godz. 15.30 załoga Oblt. J. Kostrby z Flik. 8. i Oblt. E. Kumstata oraz Oblt. V. Martinka z Flik. 10. meldowały: Oblt. V. Martinek [godz. 10.00] – „w rejonie Krosno–Rymanów niewielkie grupy wrogiej kawalerii, wszystkie mosty na Sanie zburzone, na odcinku Załuż–Bachórz nie dostrzeżono sił wroga”; Oblt. E. Kumstat [godz. 10.00] – w rejonie Dębicy i Rzeszowa w marszu 20 batalionów wrogiej piechoty, 1 pk oraz artyleria w marszu; w rejonie Nienadówki 3 DP w marszu na zachód, pod Przeclawiem nad Wisłoką 1 BP i 1 most zniszczony; Oblt. J. Kostrba [godz. 08.00] – na trasie Rzeszów–Dębica wrogi „1 korpus w marszu, pod Łańcutem masy oddziałów przeciwnika, pod Jarosławiem – 1 Korpus i 2 mosty, pod Leżajskiem – 1 most – samolot z Flik. 8. z braku benzyny musiał lądować przymusowo pod Jasłem gdzie paliwo uzupełniono pod ogniem dział wrogiego pociągu pancernego [rozpoznanie wykonano na odcinku 350 km w czasie 6 godzin]”⁵⁹.

⁵⁹ SAW-KA/Manuskripte Luftfahrttruppen – 39, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer Und Herbst 1914. Bearbeitet in der “kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 43.

W gronie jednostek lotniczych, które przewinęły się min. przez lotnisko fortecne Przemyśl–Żurawica był w gronie c. k. Fliegerkompanie ww. niemiecki Fl. Abt. 36., który należał do Festungs-Flieger-Abteilung 4. z Festung Posen [pol. Poznań]. 8 IX 1914 r. został on podporządkowany AOK (10 IX 1914 r. przed południem osiągnięto Kraków a następnie Przemyśl; dowódcą jednostki był Rittermesiter von Hantelman, zaś na wyposażeniu jednostki znajdowały się samoloty typu Albatros B. I silnikami o mocy z 100 KM każdy; w składzie personelu latającego znajdowało się 9 oficerów – w tym 2 pilotów i 5 obserwatorów – resztę pilotów stanowili podoficerowie – łącznie w jednostce służyło 116 ludzi). W dniach 11–17 IX 1914 r. jednostka podlegała c. k. 4. Armii, a w okresie 18 IX–22 XI 1914 r. c. k. 1. Armii. Z lotniska Przemyśl–Żurawica jednostka operowała w okresie 10–17 IX 1914 r. wykonując loty rozpoznawcze na rzecz c. k. 4. Armii⁶⁰. W Kriegstagebuch tej jedynej niemieckiej jednostki lotniczej walczącej na

⁶⁰ SAW-KA/Luftfahrttruppen, Gruppe 157 1 g, Russland II. Sommer-Herbst. Feldakten der oe.-u. Wehrmacht im Heeresarchiv Wien – teczka Deutsche Feldfliegerabt. 36 für die Beschreibung Russland-feldzug – 1914. Po oddaniu jednostki do c. k. 1. Armii przerzucono ją na lotnisko w Brzesku, skąd wykonywano loty rozpoznawcze w okresie 25 IX–3 X 1914 r. na odcinku Brzesko–Opatów–Sandomierz–Brzesko. 8 X 1914 r. transportem kolejowym Fl. Abt. 36. przerzucono na lotnisko Baranów Sandomierski i w okresie 10–18 X 1914 r. jego załogi wykonywały loty rozpoznawcze w rejonie Sandomierz–Opatów–Ostrowiec Świętokrzyski, po czym 1 XI 1914 r. przebazowano jednostkę na lotnisko w Stopnicy. 9 XI 1914 r. wykonano kolejne przebazowanie na lotnisko w Będzinie (podczas jednego z lotów 10 XI 1914 r. z powodu mgły jedna z załóg lądowała na lotnisku Kraków–Rakowice, po czym 11 XI 1914 r. powróciła lotem do Będzina). W Będzinie Fl. Abt. 36. stacjonował do 16 XII 1914 r., a rejonem rozpoznania był rejon Będzin–Koniecpol–Jędrzejów–Stopnica–Skała–Będzin. 16 XII 1914 r. niemiecką jednostkę przebazowano na lotnisko w Miechowie (całość jednostki zebrała się tam 22 XII 1914 r.) skąd wykonywano loty rozpoznawcze w rejon Kielce–Nida–Mundung (?)–Miechów w okresie 21 XII–31 I 1915 r. 25 IX 1915 r. Meldunek 7. batalionu piechoty jaki napłynął do dowództwa Fl. Abt. 36., informował o zdobyciu rosyjskiego samolotu typu „Nieuport eindecker [Nieuport IV]” na lotnisku w Beresteczku, ukr. Беґестечко). 2 I 1915 r. jedna załoga obserwowała ostrzał moździerzy typu M 11 „Škoda” kal. 30, 5 cm w rejonie Jędrzejowa (wg stanu z 31 I 1915 r. Fl. Abt. 36. posiadał na stanie 5 samolotów – szósty skierowano do Wrocławia celem naprawy). W okresie po 1 II 1915 r. załogi Fl. Abt. 36. wykonywały loty w rejon Miechów–Łągow–Raków–Czarna pod Staszowem–Polanica oraz wzdłuż Wisły w kierunku rozpoznania na Nowy Korczyn–Działoszyce–Miechów (30 IV 1915 r. Hptm Elias podczas lotu bojowego w rejonie Staszowa zrzucił 25 bomb i wiele strzałek na wykryte cele naziemne). Po przełamaniu Frontu Wschodniego pod Gorlicami 13 V 1915 r. Fl. Abt. 36. przebazowano na lotnisko w Pińczowie, a 16 V 1915 r. do Sichowa Dużego w ślad za c. k. 1. Armią, która osiągnęła linię Tarnobrzeg–Iwaniska (18 V 1915 r. jednostkę przebazowano czasowo do Solca) – do 7 VI 1915 r. loty bojowe wykonywano z Sicho- wa Dużego w rejon Sandomierz–Zaklików–Kraśnik–Chodel–Solec–Sienno–Ostrowice a 8 VI

froncie galicyjskim w 1914 r., tak opisano początek jej szlaku bojowego jesienią 1914 r.: „8. września. 7:45 rano odjazd oddziału z Posen. Lt. von G. D. powołany z powrotem do Berlina. Stacja południowa Lissa [Leśnica]. Stacja wieczorna Breslau [Wrocław].

9. września. Oddział dociera wczesnym rankiem [do] Oderberg [Odrzycko]. Melduje się tutaj park samochodowy od austriackiego dowództwa składający się z: samochodów osobowych, 6 – ciężarówek, 6 – przyczep...

10. września. Godz. 8.30 przed południem, przybycie Żurawica koło Przemyśla. Tutaj już [stacjonują] dwie austriackie Fliegerkompanie [Flik. 11. i Flik. 8.]... Rozkaz AOK: FFA [Festung Flieger Abteilung] 36 pozostaje w Żurawicy do dyspozycji AOK do odwołania. Około [godz.] 12.00 w południe początek rozładunku. Do [godz.] 8.00 wieczorem wszystko rozładowane i zabrane na lotnisko oddalone o około 1 kilometr. Równocześnie zbudowano jeden duży i dwa małe namioty. Zakwaterowanie drużyn na oddalonym o kilometr lotnisku, w obozie barakowym, oficerowie w Przemyślu⁶¹.

11. września. Zaczęto montowanie samolotów. Exelencia von Freitag-Loringhoven [gen. Hugo Friedrich Philipp Johann Freiherr von Freitag-Loringhoven – generalny kwatermistrz armii niemieckiej] odwiedza stację ze sztabem niemieckim. W południe meldunek oficerów przed Exelencją Konradem [Conradem] von Hötzenorfem, szefem Sztabu Generalnego, arcyksięciem Fryderykiem [Habsburgiem] i kwatermistrzem całej armii. Do wieczora 7 samolotów jest już prawie zmontowanych. Rittermeister von Hantelmann i Hauptmann [Ferdinand] Deutelmoser szukają po południu baz nieopodal Jarosławia i Sieniawy. Arcyksiążę [Fryderyk Habsburg], następca tronu zapowiedział popołudniową wizytę na lotnisku, jednak wieczorem ją odwołał. Wycofanie się armii zostaje wprowadzone. AOK wieczorem opuszcza Przemyśl. Lt. von Elpons i [Lt.] Knigge otrzymują od Exelencji von Freitag [Loringhoven] tajną misję specjalną.

12. września. Zakończony montaż samolotów. W ciągu dnia 6 samolotów zmontowanych i gotowych [do lotów]. Loty próbne przez Lt. Akfeldta, Uffz.

1915 r. jednostkę przebazowano go do Żółkwi, skąd latano w rejon Tartaków–Włodzimierz Wołyński–Turysk–Dubienka–Hrubieszów [do 1802 Rubieszów, ukr. Грубешів/Hrubesziw].

⁶¹ SAW-KA, Manuskripte Luftfahrtruppen – 39, Kriegstagesbuch der 4. Fstungs-Flieger-Abt. 4. vom 1. 8. 14 bis 29. 8. 1914 der Feld-Flieger-Abt. 36 (ab 11. I. 1917 Flieger-Abteilung 36) vom 29. 8. 14 bis 31. 12. 15. 31502/11286 A. Gr. Gerok, s. 1.

[podoficer] Delinke na LV.9 [LVG], Uffz. [podoficer] Klingera na Albatrosie [B.I.]. Rittermeister von Hantelmann i Hauptmann [F.] Deutelmoser und Lt. Herich szukają baz do przesunięcia części oddziału w kierunku Jaworowa. Oddział podlega 4 armii (Auffenberg) [M.F.].

13. września. Loty próbne Lt. Bienecka na Albatrosie [B.I], Sgt. Wilcke na Albatrosie [B.I], sgt. Goeldnera na Albatrosie [B.I], Uffz. [podoficera] Delinke na LV.9 [LVG B], sgt. Klingera na Albatrosie [B.I]. [Sgt.] Klinger, po lądowaniu w drzewach, rozwała chłodnicę. Cały dzień deszcz z przerwami, gęste chmury, lekki wiatr południowy. Wszystkie jednostki otrzymują rozkaz wrócić za San:

2. armia pld. Przemysł, 3. armia Przemysł, 4. armia Radymno, 1. armia okolice Leżajska. Misja 4. armii (przekazane przez 3. armię)

- 1) Rozpoznanie, czy przed obszarem Narol–Miasto–Freifeld [Kowalówka]–Cieszanów kierują się wrogie siły ku północno-zachodniej flance armii
- 2) Czy w regionie Stare Sioło–Lubaczów–Krakowiec–Radymno znajdują się lub maszerują wrogie siły
- 3) Czy z kierunku Rawa Ruska wzdłuż linii Wróblacznin–Zawadów nadchodzący wróg podąża za 4.armią
- 4) Czy od Wiszenki nadchodzi wróg w kierunku Jaworowa [ukr. Яворів, Jaworiw, ros. Яворов, Jaworow].

Wiadomości o wrogu:

Wroga piechota maszeruje z Dachnowa przez Lubaczów do Hołowska [ukr. Головське]. Wrogie dywizje kawalerii mają nadciągać z Oleszyc do Jarosławia. Nasze jednostki stoją na kierunku Zawadów–Jarosław⁶².

Podczas walk odwrotowych c. k. 3. Armii w ww. dniach – 12–27 IX 1914 r. załogi K.u.K. Luftfahrtruppen były *oczami* c. k. dowództwa: załoga Flik. 14. 12 IX wykonała rozpoznanie rejonu Cieszanów-Rawa Ruska pomimo złych warunków atmosferycznych (silny wiatr); 13 IX 1914 r. z powodu silnego zachmurzenia rozpoznania powietrznego nie prowadzono; 15 IX 1914 r. załoga Flik. 14. rozpoznała rejon Jaworów–Żółkiew–Lwów–Gródek–Sądowa Wisznia [ukr. Судова Вишня] wykrywając niewielkie siły wrogiej piechoty, natomiast duże zgrupowanie kawalerii w marszu – zauważono wrogie samoloty pod Żółkwią (sic) – lot w rejon Rudki [ukr. Рудки]–Komarno–Gródek Jagielloński wykazał niewielkie siły wroga; drugi lot popołudniowy załóg Flik. 11. i Flik. 14. z lotniska Przemysł-

⁶² Ibidem, s. 2–3.

-Żurawica wykonano w rejon Komarno–Lwów–Lubaczów–Jarosław – pomiędzy Mościskami [ukr. Мостиська, dawniej Mostyszcz, Mostycze] a Sadową Wisznią wykryto „siły ponad 1 DP, pod Lwowem spore siły piechoty w marszu, na linii Krakowiec [ukr. Краковець – Krakowiec, Кракивець – Krakiweć, niem. Krakowitz]–San i w rejonie Lubaczów–Cieszanów–Mołodycz bardzo silne oddziały wroga kierujące się przeciwko Twierdzy Przemyśl”; dowództwo twierdzy przemyskiej 16 IX 1914 r. poprosiło AOK o rozpoznanie lotnicze – 18 IX 1914 r. wykonano 1 lot w rejon Jarosławia gdzie wykryto „1 Korpus w marszu, w rejonie Medyki – 1 DP, na przeciw Krakowca – 1 DP, w Mościskach – 1 DP, spore siły w marszu w rejonie Sądowej Wiszni”; 22 IX 1914 r. Flik 11 i 14 zostały w ramach oddania ich c. k. 3. Armii przebazowane pod Nowy Sącz, skąd rozpoczęły loty od 25 IX 1914 r. (23 IX 1914 r. miano rozpoznać siły wroga w dolinie Sanu i Wiaru, rejon Przemyśl–Dynów oraz rejon Radymno–Pruchnik–Jawornik–Niebylec–Jasło oraz Chyrów–Dobromil–Sanok–Krosno – meldunki z rejonu nadsańskiego do linii Krakowiec–Mościska miano zrzucić w Przemyślu)⁶³.

Podczas odwrotu c. k. 2. Armii w Karpaty w dniach 12–27 IX 1914 r. załogi K.u.K. Luftfahrtruppen dostarczały najświeższych informacji jej dowództwu: załoga Flik. 1. 14 IX 1914 r. znalazła się na lotnisku w Dobromilu, skąd w dniach 15–16 IX 1915 r. przebazowano ją na lotnisko w Zagórzcu – 3. Armia miała tym samym dwie „własne” Fliegerkompanie i jeden niemiecki Fl. Abt. 36.; 17 IX 1914 r. załoga Flik. 1. wykonała lot w rejon Rudki-Sambor wykrywając rosyjską DK w marszu, silne oddziały piechoty w Samborze, BK i jednostki piechoty pod Rogóznem na wschód od Nowego Miasta; panujące do 23 IX 1914 r. fatalne warunki atmosferyczne uniemożliwiły loty rozpoznawcze a po ich poprawie 25 IX 1914 r. załoga Flik. 1. meldowała po locie wykonanym z lotniska w Bardejovie (przelot nad Karpatami) „w rejonie Liska [od 1931 r. Lesko] – spore siły wroga wszelkiego rodzaju wojsk w tym 1 DK w dolinie Solinki; w rejonie Chyrów–Stary Sambor spore siły wroga; siły przeciwnika w marszu w rejonie przełęczy Użockiej z kierunku Starego Sambora; w rejonie przełęczy Przysłup nad Cisną [przełęcz Ruska bądź Nad Roztokami] i na kierunku Łupkowa i przełęczy Du-

⁶³ SAW-KA/Manuskripte Luftfahrtruppen – 39, Die Tätigkeit der österr.-ung. Luftstreitkräfte beim Auffangen der russischen Angriffsheere im Sommer Und Herbst 1914. Bearbeitet in der “kriegswissenschaftlichen Abteilung der Luftwaffe”, zweigstelle Wien, 1942/1943 von Obst. Dr Oskar Regele, s. 44–45.

kielskiej z rejonu Rymanów–Sanok–Lisko ruch dużych sił nieprzyjaciela”; loty nad Karpatami wykonywane cyklicznie od 25 IX 1914 r. (sic!) były dużym wyzwaniem dla lotników z powodu utrudnień pogodowych dla lotników – 26 IX 1914 r. załoga Flik. 1. wykonała rozpoznanie rejonu Sanok–Chyrów–Dobromil–Bircza i przełęczy Użocka–Stary Sambor–Drohobycz–Stryj, rozpoznając 1 DK o godz. 9.00 w marszu w rejonie Stavné [węg. Fenyvesvölgy] na terenie Rusi Zakarpackiej – obecnie terytorium ukraińskie – silne oddziały piechoty i kawalerii a w rejonie Sanok–Chyrów 1 BK w marszu (zgodnie z życzeniem dowództwa meldunek o rozpoznaniu rejonu przełęczy Użockiej zrzucono w rejonie Velikij Bereznij [węg. Nagybereszna na terenie Rusi Zakarpackiej – obecnie terytorium ukraińskie) dla dowództwa c. k. IV Korpusu (38. DP); 27 IX 1914 r. z powodu mgły ranny lot odwołano lecz po południu załoga Flik. 1. wykonała lot w rejon Olszanicy – rozpoznano „1 pp w marszu, Liska – dwa pp w marszu, na północ od Sanoka – 4, 5 szwadronów kawalerii w marszu; rejon Sanok–Bircza–Rybotycze–Ustrzyki Dolne i droga na Baligród były wolne od sił przeciwnika zaś w rejonie Olszanica–Lisko 1 ½ DP przeciwnika”. W okresie 12 IX–27 IX 1914 r. wykonano w ciągu 16 dni 65 lotów (sic!) – codziennie Front Karpacki o długości 500 km był rozpoznawany przez załogi K.u.K. Luftfahrtruppen. Siedem Fliegerkompanie miało w tym czasie nie mniej niż 17 przebazowań w ciągu 16 dni lotnych z których 5½ dnia nadawało się do lotów, poza tym non stop padało⁶⁴.

⁶⁴ Ibidem, s. 45–47. K. Wielgus (*Z galicyjskich pól wzlotów*, red. K. Wielgus, R. Panek, Tarnobrzeg–Kraków 1999, s. 107) podaje, że 9 XII 1914 r. wystartował z Przemyśla samolot typu Lohner C Gebirgspeilflieger pilotowany przez Fp. Feuerwerkera Hansa Wannecka zaś na miejscu obserwatora znajdował Oblt. Nikolaus Wagner Edler von Florheim. Na drodze do Krakowa–Rakowic lotnicy natrafili na niekorzystny front atmosferyczny i pilot zdecydował się przebijać nad Karpatami. Po 5 godzinach wyczerpującego lotu w trudnych warunkach załoga wylądowała na lotnisku Flik. 14. w Kościcach. W liście do przyjaciela w Szwajcarii pilot napisał: „Dziś przywozłem z oblężonego Przemyśla ok. 5000 listów i kart, lecąc nad Karpatami na wysokości 3200 m przez 5 godzin i lądując łatwo na Węgrzech. Rankiem wracam”. Wg K. Wielgusa był to pierwszy rekordowy przelot nad Karpatami. Ww. załoga należała do Flik. 11., lecz nie jest prawdą, że ww. lot był pierwszym wykonanym nad Karpatami gdyż od 25 IX 1914 r. (sic!) załogi Flik. 1. wykonywały systematyczne loty nad Karpatami w ramach rozpoznania sił rosyjskich na rzecz dowództwa c. k. 2 Armii. Jednostka ta opuściła lotnisko w Zagórze 16 IX 1914 r., będąc przetransportowaną na teren ówczesnych Górnych Węgier – obecna Słowacja – na lotnisko w Bardejovie. Jeśli przebazowanie wykonano kolejną, to nie był to pierwszy przerzut załóg lotniczych nad Karpatami, lecz jeśli był to przerzut za Karpaty samolotów i załóg Flik. 1. drogą powietrzną – to tak (sic!).

Kampania galicyjska późną jesienią 1914 r. wchodziła w decydującą fazę, podczas której obie strony doceniły znaczenie rozpoznania lotniczego a c. k. AOK w z decydowanej większości przypadków, podejmowało decyzje o znaczeniu taktycznym i strategicznym w oparciu o meldunki załóg k.u.k. Luftfahrtruppen pracujące w coraz bardziej trudnych pogodowo warunkach. Pierwsze miesiące walk w Galicji dowiodły jak duże znaczenie miało rozpoznanie właśnie z trzeciego wymiaru i czego można się spodziewać po właściwej współpracy z lotnictwem.

Summary

The article presents the route of the air operations above East Galicia during the campaign of 1914. It presents the activities of the Russian Air Force and the Main Air Force of the Empire of Austria-Hungary. The article was based on historic documents from the Kriegs Archive in Vienna and it uncovers a variety of unknown facts from the military history of the 20th century. This article sheds a new light on the situation in these two countries, and on the aforementioned episode of World War I (The Great War).

Абстракт

В статье содержится информация о рубеже веков Belle Epoque в Европе 1914 года. Автором представлены как и ход политических событий 1914 года, так и обзор историографии предмета, а также взгляд сквозь призму истории армии на рубеже XX и XXI веков. Разработка была основана главным образом на архивных исследованиях проведенных в Кригс Архив в Вене и содержит ряд неизвестных фактов политической истории и истории армии XX века, которые позволяют более широко взглянуть на проблемы стран, борющихся на Восточном фронте во время Первой мировой войны.